

Populism and Politics in Iran after the Islamic Revolution: Content Analysis of Presidential Speeches from 1989 to 2017

Hashem Qadri

LL., Poiiiiiae eeeeee, Aaaanh Tbbbbb'i
University, Tehran, Iran

Abolfazl Delavari

Associate Professor, Political Science, Allameh
Tbbaab' U Uivrrsty, Thhrnn, Irnn

Ahmad

Golmohammadi

Associate Professor, Political Science, Allameh
Tbbaab' U Uivrrsty, Thhrnn, Irnn

Introduction

The constant tendency to focus on the people in the political arena can be seen among various groups in contemporary Iran, including the revolutionary leaders and groups focused on mobilizing the masses to confront the previous regime during the revolutionary movement, the rival revolutionary forces during the power struggle of the early years of the Islamic Revolution, and the leaders of the established government arising from the Islamic Revolution with the purpose of advancing their own domestic and foreign objectives and policies in the post-Revolutionary period. The main components of populism include the belief among political forces and leaders in the authenticity and righteousness of the unorganized masses and their direct mobilization in the field of politics as well as the appeal or pretension to redistribute resources among the masses. Thus, the question arises as to whether these components are only specific to some forces and leaders in the post-Revolutionary Iran, or more or less visible among all leaders and forces, regardless of the obvious differences in their political and ideological tendencies.

According to Dorraj (1990), Islamic populism is characterized by its religious character and authoritarian, messianic, millenarian, and monistic nature coupled with revolutionary zest. Abrahamian (1993) refers to the non-

* Corresponding Author: abdelavari@gmail.com

How to Cite: Qadri, H., Delavari, A., Golmohammadi, A., (2023), "Populism and Politics in Iran after the Islamic Revolution: Content Analysis of Presidential Speeches from 1989 to 2017", *Political Strategic Studies*, 12(44), 9-58. doi: 10.22054/QPSS.2022.66333.3002

religious and authoritarian populist nature of the state in the Islamic Republic of Iran (6666) via the AAI ejdd'u uuuuimmss rrell t of political representation suffering from the representativeness, or more precisely, a result of the problematic of impossibility and costliness of rrrr ssett igg ii pfrttt pll itiaal idttt itie.. Uii gg Drr cccccc ddd wwwwarss' mllll , rrr zeeegn (9999) aamiss Ammiii eedd's pllll ism and finds it to be in accordance with the model. Having analyzed Keyhan and Etemad-e Melli newspapers, Zibakalam et al. (2013) conclude that Keyhan, more readily than Etemad-e Melli, pays attention to the categories supporting the populist discourse. For Farati (2013), populism originates from liberalism. Abdi (2014) considers populism to be a response to the short-term demands of people and a result of the contextual conditions and the increase in oil rricss in Ir... rrr zii m ()))) visss Ammiii eeja''s oopulism as the main reason for the lack of development during his presidency. Darvishpour (2022) considers the theory of contradictions of the populist revolution—which is based on critical theory, text analysis, discourse analysis, and post-structuralism—a useful theory in the evaluation of the Islamic Revolution.

The Purpose of Research

Attempting to investigate populism and politics in Iran during the post-Revolutionary years of 1989–2017, this research tries to show the common and distinctive features the political discourses, produced by various forces and in different periods, as manifested in the presidential speeches.

Methodology

The technique of documentation and the qualitative content analysis were used for data collection and data analysis, respectively. For the purpose of content analysis, several stages were followed: determining the content, determining the categories, determining the unit of analysis, coding, and conducting an analysis. The study considered the paragraph as the unit of analysis. The statistical population of the research consisted of all the speeches addressed by the presidents during their presidency. The sample population was also determined on the basis of systematic classification.

Findings

Concerning the political dimension of populism, 18, 16, 36, and 26 codes were identified in the speeches addressed by Hashemi-Rafsanjani, Khatami, Ahmadinjad, and Rouhani, respectively. The most frequent code in Hashemi-Rafsanjani's speeches related to military intervention of the marginalized masses, insufficiency of the political systems based solely on representativeness, consideration of himself as the real representative of people, simplicity and avoidance of political complications, and denial of the

the right of the masses from the economic perspective by referring to the component of not encroaching on their rights. The otherness is depicted to be the hypocrites, the Pahlavi regime, and the administration of Mir Hossein Mousavi inside Iran, and the evil non-Islamic states outside the country. People were important to Hashemi-Rafsanjani in an unorganized way, and he considered the participation of the masses as a symbol of real democracy, thus showing little faith in institutions.

Keywords: Populism, Hashemi-Rafsanjani, Khatami, Ahmadinejad, Rouhani

پوپولیسیم و سیاست در ایران پس از انقلاب؛ تحلیل محتوای گفتارهای رؤسای جمهور از ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۵

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه علامه
 طباطبائی، تهران، ایران

هاشم قادری

دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

ابوالفضل دلآوری *

دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

احمد گل محمدی

چکیده

حضور مردم در انقلاب ۱۳۵۷ مَهر خود را بر سرشت حکومت برآمده از آن باقی گذاشت. مقامات سیاسی جمهوری اسلامی در طی چهار دهه، همواره بر حضور توده‌ها تأکید کرده و کوشیده‌اند نشان دهند که رویکردها و سیاست‌های اتخاذی آن‌ها تماماً در جهت خدمت به مردم بوده است. بنابراین دولت‌های بعد از انقلاب را از برخی لحاظ می‌توان دولتی پوپولیستی و مقامات آن را پوپولیست نامید. گرایش‌های پوپولیستی این مقامات ربط چندانی به گرایش‌های اقتصادی و سیاسی آنها نداشته؛ به طوری که خصیصه‌های مورد اشاره در میان تمامی جریان‌ها خود را نشان داده است. این مقاله با روش تحلیل محتوای کیفی و انتخاب شش سخنرانی هم‌وزن (از نظر مناسبت) از هر یک از رؤسای جمهور از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۵، ابتدا مولفه‌ها و شاخص‌های پوپولیسیم در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را شناسایی و کدگذاری کرده و سپس میزان شاخص‌های پوپولیستی را در هر یک از آن‌ها نشان داده و تحلیل محتوا می‌نماید. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در مقام هم‌سنجی، بیشترین مؤلفه‌های مرتبط با پوپولیسیم به ترتیب در گفتار احمدی‌نژاد، روحانی، هاشمی و خاتمی و بیشترین کدها به ترتیب در احمدی‌نژاد، روحانی، خاتمی و هاشمی نمود یافته است.

واژگان کلیدی: پوپولیسیم، هاشمی رفسنجانی، خاتمی، احمدی‌نژاد، روحانی.

این مقاله بر گرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه علامه طباطبائی با عنوان «سویه‌های مردم‌گرایی در گفتار رؤسای جمهور ایران (۱۳۶۸-۱۳۹۵)» است.

* نویسنده مسئول: abdelavari@gmail.com

مقدمه

مفهوم پوپولیسم^۱ که در زبان فارسی نیز معمولاً به همین شکل استفاده می‌شود (هر چند، گاهی معادل‌هایی نظیر مردم‌گرایی و عوام‌گرایی نیز برای آن بکار می‌رود) در ساده‌ترین تعریف به معنای قائل شدن اصالت و حقانیت برای توده‌های مردم در مقابل نخبگان و اتکای رهبران سیاسی به ارتباط بی‌واسطه و مستقیم با این توده‌ها بجای اتکا به نهادها و سازمان‌های سیاسی و بوروکراتیک است. این مفهوم به الگوهای خاصی از مشارکت سیاسی اطلاق می‌شود که در آن رهبران سیاسی و دولتمردان بدون واسطه تشکله‌ها و احزاب سیاسی با مردم ارتباط برقرار می‌کنند و ضمن بیان مکرر اعتقاد و تعهد خود به اولویت مشکلات و مطالبات توده‌های مردم، می‌کوشند آن‌ها را برای اهداف سیاسی خود از جمله کسب حمایت توده‌ای و از میدان به‌در کردن رقبای سیاسی و یا مقابله با چالش‌های سیاست داخلی و خارجی خود بسیج کرده و به صحنه سیاسی بکشانند. بنابراین پوپولیسم هم‌گونه‌ای از گفتار سیاسی است، هم رویکردی در سیاست‌گذاری‌های داخلی و خارجی و هم شکلی از بسیج منابع در جریان رقابت‌های سیاسی و سرانجام شکلی از ساختار قدرت سیاسی و ترتیبات نهادی حکومت.

پوپولیسم در شکل‌های مختلفی ظاهر می‌شود که در هر یک از آن‌ها ممکن است یکی از عناصر و مولفه‌های بالا برجسته‌تر باشد. این پدیده در ساده‌ترین شکل آن که همانا توسل بی‌واسطه رهبران سیاسی به حضور در میان توده‌های مردم است، سابقه‌ای به درازای دولت و حکومت دارد. جلوه‌هایی از آن را *ارسطو* و *شاگرد او پلیبیوس* در دوره‌های جنبش‌های ضد اشرافی و دموکراسی‌های حاکم در دولت‌شهرهای باستانی یونان نشان می‌دهد که البته آن را حاوی عناصر و پتانسیل‌های منفی می‌شمرد؛ زیرا به گفته آنان در این جنبش‌ها و حکومت‌ها عوام‌فریبی رهبران سیاسی تقویت و حاکم می‌شود و سرانجام نیز به جباریت (تیرانی) می‌انجامد (Aristotle, 2011 & Barnes & Becker, 1991: 246-248). همچنین ردپای نوعی پوپولیسم در معنای ساده آن را در برخی نظام‌های پادشاهی قدیمی

1. Populism

نظیر ایران می‌توان مشاهده کرد. گزارش‌ها و داستان‌های مزبور به حضور گاه‌به‌گاه برخی حکام و پادشاهان در کوچه و بازار و میان توده‌های مردم و یا مراسم با رعام (دیدارهای همگانی مردم با پادشاهان قدیمی) جلوه‌هایی از این پدیده را در ادوار گذشته به نمایش می‌گذارد.

با وجود این، شکل‌های جدید و پیچیده‌تر پوپولیسم پدیده‌ای متعلق به سده اخیر و نتیجه گسترش سیاست در میان طبقات متوسط و پایین و شکل‌گیری جنبش‌های سیاسی ملی و انقلابی، بویژه در کشورهایی است که سوابق مستعمراتی و شبه‌مستعمراتی داشته و فاقد نهادهای قدرتمند سیاسی نظیر احزاب و تشکل‌های سیاسی و مدنی بوده‌اند. در ایران نیز به دنبال جنبش‌های ضد استعماری و ضد استبدادی از اواخر سده نوزدهم میلادی به این سو، به تدریج پای اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی به عرصه سیاست کشیده شد و با تبدیل عرصه سیاست به صحنه رقابت‌ها و منازعات میان نیروها و رهبران سیاسی، زمینه‌های ظهور مولفه‌ها و گونه‌های مختلف پوپولیسم فراهم شد. گونه‌ای از این پوپولیسم در جریان جنبش ملی شدن نفت پیدا شد. رهبران این جنبش چه در هنگام مقابله با قراردادهای نفتی که استعماری تلقی می‌شد و چه بعد از تصویب قانون ملی شدن نفت و استقرار دولت مصدق برای اجرای این قانون همواره می‌کوشیدند ارتباطی بی‌واسطه با توده‌های مردم برقرار کنند و آن‌ها را به صحنه سیاست بکشانند و از حمایت‌های توده‌ها برای پیشبرد اهداف خویش و یا رقابت با رقبای سیاسی خود استفاده کنند. مصدق زمانی که در مهرماه ۱۳۳۰ به هنگام ارائه گزارش از فرایند اجرای قانون ملی کردن نفت به مجلس رفت اما با ابستراکسیون نمایندگان مخالف خود مواجه شد، به میان طرفداران خود در میدان بهارستان بازگشت و بر روی چهارپایه‌ای گزارش خود را به مردم داد و گفت هر جا که مردم هستند همانجا مجلس است (Abrahamian, 1998: 329). محمدرضا شاه نیز در مقاطعی از سلطنت خود بویژه در سال‌های پایانی، جلوه‌هایی از پوپولیسم را البته بیشتر در سیاستگذاری‌های خود و نه در بسیج مستقیم سیاسی مردم به نمایش گذاشت (Darvishpour, 2021). با وجود همه اینها، چیزی که عرصه سیاست ایران را در مقیاسی

بسیار وسیع و مداوم با پوپولیسم در آمیخت و وقوع انقلاب ضد سلطنتی ۱۳۵۷ بود. گرایش به محوریت مردم در عرصه سیاست هم از سوی رهبران و گروه‌های انقلابی در جریان جنبش انقلابی و به منظور بسیج مردم برای مقابله با رژیم پیشین، هم از سوی نیروهای انقلابی رقیب در جریان جنگ قدرت سال‌های اولیه انقلاب و هم از سوی رهبران حکومت مستقر برآمده از انقلاب به منظور پیشبرد اهداف و سیاست‌های داخلی و خارجی مورد نظرشان به گونه‌های مختلف در همه سال‌های پس از انقلاب ادامه یافته است. این پدیده تا جایی است که برخی از پژوهشگران، سیاست و حکومت در ایران پس از انقلاب را با عنوان پوپولیسم قلمداد می‌کنند (Sarzaeem, 2016 & Hashemi, 2021) ادامه یافته است.

در گفتارها و نوشتارهای روزمره سیاسی در ایران بویژه طی سال‌های اخیر، واژه پوپولیسم معمولاً بعنوان یک برجسب منفی از سوی نیروهای رقیب علیه یکدیگر بکار می‌رود. گویی فقط نیروها و گرایش‌های سیاسی خاصی از این خصیصه برخوردارند. اگر مولفه‌های اصلی پوپولیسم را اعتقاد نیروها و رهبران سیاسی به اصالت و حقانیت توده‌های بی‌سازمان مردم و بسیج مستقیم آنها در عرصه سیاست و توسل یا تظاهر به سیاست‌های بازتوزیع منابع میان توده‌های مردم بدانیم، مسأله این است که آیا این مولفه‌ها فقط خاص برخی از نیروها و رهبران سیاسی در ایران پس از انقلاب است یا اینکه سویه‌های پوپولیستی کم و بیش در میان همه رهبران و نیروهای پس از انقلاب، صرفنظر از تفاوت‌های بارز گرایش‌های سیاسی و ایدئولوژیک آنها قابل مشاهده است؟

پیشینه پژوهش

طی چند سال اخیر پژوهش‌های معدودی در مورد ابعادی از موضوع پوپولیسم سیاسی در ایران پس از انقلاب صورت گرفته است. دراج (۱۹۹۰) ویژگی‌های پوپولیسم اسلامی را ماهیت عمیق مذهبی، اقتدارگرایی، موعودیت انتظارپیشه، هزاره‌گویی، عرفان و وجود شور و نشاط انقلابی می‌داند. آبراهامیان (۱۹۹۳) ماهیت دولت در جمهوری اسلامی را پوپولیستی اقتدارگرایی غیرمذهبی می‌داند و بر نشانه‌هایی تأکید می‌گذارد که ساختار دولت

ایران را تداوم شکل‌بندی مدرن در ایران می‌داند که با شاخص‌هایی چون اقتدارگرایی و پوپولیسم گره خورده است. کیان‌پور (۱۳۸۶) معتقد است که باید پوپولیسم احمدی‌نژاد را منتج از مسئله بازنمایی سیاسی و مبتلابه نمایندگی و بطور دقیق‌تر منتج از مسئله عدم امکان و پرهزینه بودن بازنمایی هویت‌های متفاوت سیاسی در فضاهای همگانی بعنوان فضاهایی که در آنها جریان‌های قدرت سیلان دارد بررسی کرد. فرزنانگان (۲۰۰۹) بر اساس مدل دورنبوش و ادواردز، پوپولیسم احمدی‌نژاد را مطابق با آن می‌داند که در مرحله اول نرخ بیکاری و تورم کاهش و یارانه‌ها افزایش می‌یابد. مرحله دوم با کاهش درآمدهای نفتی دولت قادر به کنترل تورم نیست. در مرحله سوم عدم تعادل بالا میان منابع مالی رژیم پوپولیستی و هزینه‌های آن باعث کاهش یا توقف یارانه‌ها می‌شود. مرحله چهارم را نیز به انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ ارتباط می‌دهد.

زیباکلام و همکاران (۱۳۹۰) در بررسی‌های خود از روزنامه کیهان و اعتماد ملی به این نتیجه دست یافته‌اند که روزنامه کیهان بیش از روزنامه اعتماد ملی آمادگی توجه به مقولاتی را دارد که به نوعی تأیید بر گفتار پوپولیستی محسوب می‌شود و روزنامه اعتماد ملی، کمتر بر مقولات عامه‌پسندانه گرایش داشته است. فراتی (۱۳۹۳)، پوپولیسم را برآمده از نظام لیبرالیسم می‌داند. عبدی (۱۳۹۴) پوپولیسم را پاسخ به مطالبات کوتاه‌مدت مردم و آن را در ایران معلول شرایط محیطی و حاصل از افزایش قیمت نفت می‌داند. سرزعی (۱۳۹۶) با بررسی حکمرانی محمود احمدی‌نژاد از منظر اقتصاد و ارتباطات سیاسی به این سوال می‌پردازد که چرا با وجود درآمدهای سرشار نفتی و تحویل گرفتن قدرت در بهترین حالت از منظر شاخص‌های اقتصاد کلان، توسعه در ایران رقم نخورد؟ وی علت آن را در پوپولیسم احمدی‌نژاد جستجو می‌کند. درویش‌پور (۱۴۰۰) با بررسی چهار دیدگاه عمومی در باب انقلاب ایران، نظریه تضادمندی‌های انقلاب پوپولیستی را بر پایه اندیشه انتقادی، بررسی متن، تحلیل گفتمانی و پساساختارگرایی نظریه‌ای سودمند در ارزیابی انقلاب اسلامی می‌داند و با تمرکز بر تضاد سنت و مدرنیته به صف‌آرایی دو نیروی متضاد در برابر تجدد آمرانه و ناقص پهلوی و شکل‌گیری یک انقلاب پوپولیستی می‌پردازد.

پژوهش‌های موجود غالباً بصورتی کلی به فضای سیاسی سال‌های پس از انقلاب و یا جهت‌گیری‌های کلی در سیاستگذاری‌ها و عملکرد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برخی نیروها یا مقاطع خاص این دوره پرداخته‌اند. پژوهش‌چندانی در مورد نظام‌های معنایی و گفتارهای سیاسی نیروها و مقاطع مختلف دوره پس از انقلاب وجود ندارد و بویژه جای خالی پژوهش در شباهت‌ها و تفاوت‌های گفتارهای سیاسی نیروهای مختلف پس از انقلاب وجود دارد. این پژوهش می‌کوشد این وجوه مشترک و متمایز را در گفتارهای رئیس‌جمهورهای متعدد پس از انقلاب نشان دهد. بر اساس مطالب بالا، پرسش مشخص مقاله این است که گفتارهای سیاسی و عمومی رؤسای جمهور ایران در سال‌های پس از انقلاب حاوی چه مولفه‌هایی از پوپولیسم است؟ بعبارت دیگر محتوای گفتارهای رسمی اکبر هاشمی رفسنجانی، سید محمد خاتمی، محمود احمدی‌نژاد و حسن روحانی در دوران ریاست جمهوری‌شان، حاوی چه مولفه‌های پوپولیستی بوده است؟

چارچوب مفهومی پژوهش

پوپولیسم مانند دیگر واژه‌های علوم سیاسی معنا و تعریف واحدی ندارد. در تعریف رایج، پوپولیسم به معنای اعتقاد به برتری اراده مردم و ارتباط مستقیم میان توده‌های مردم با حکومت است. با توجه به جایگاه کانونی مردم در این تعریف، پای مفاهیم دیگری نظیر مردم‌سالاری، مردم‌داری^۱ و مردم‌فریبی^۲ به میان می‌آید. هرچند پوپولیسم با هر سه این مفاهیم متفاوت است. مردم‌سالاری به نوعی از نظام‌های سیاسی نهادمند اطلاق می‌شود که در آن‌ها مناصب سیاسی اعم از قانونگذاران و سیاستگذاران بطور آزاد و رقابتی با آرای مردم، آن‌هم از مجرای تشکله‌ها و احزاب پایدار سیاسی انتخاب می‌شوند و نظارت بر عملکرد آن‌ها نیز علاوه بر سازوکارهای نهادی از طریق رسانه‌های آزاد و اعتراضات قانونی صورت می‌گیرد (Dahl, 2007). دو مفهوم مردم‌مداری و مردم‌فریبی در ادبیات سیاسی اما به خصایل شخصی رهبران سیاسی و دولتمردان مربوط است که اولی با بار اخلاقی مثبت به

-
1. Sivilty
  2. Demagogy

معنای رابطه همدلانه و احترام آمیز با مردم است و دومی با بار اخلاقی منفی به معنای رابطه غیر صادقانه و سوء استفاده گرایانه از مردم است. پوپولیسم اما معنای پیچیده تری دارد و معمولاً در قالب آمیزه‌هایی متفاوت از مولفه‌های سه مقوله مردم‌سالاری، مردم‌مداری و مردم‌فریبی است (Muller, 2017).

پوپولیسم بر تصویری فاسد و ناکارآمد از نهادهای موجود اعم از دولت، بوروکراسی، بازار، احزاب سیاسی و دانشگاه‌ها استوار است (Arditi, 2004: 135). در پوپولیسم همچنین یک دشمن خارجی بد سیرت که گاه در شکل یک یا مجموعه‌ای از دولت‌ها و گاه در شکل مهاجران و پناهندگان خارجی معرفی و برجسته و ادعا می‌شود که این دشمنان خارجی همچون نخبگان فاسد داخلی می‌کوشند منافع و مصالح "مردم" را تهدید و آن‌ها را از حقوق، ارزش‌ها، رفاه، هویت و صدای خود محروم کنند (Albertazzi & McDonnell, 2008: 19). در تعریفی دیگر، پوپولیسم شکلی از سیاست توده‌ای است که بنام اکثریت «مردم عادی» عمل می‌کند و در مخالفت با نخبگان، گروه‌های ممتاز و بلوک قدرت قرار می‌گیرد (Collier, 2001: 11813). در تعریفی رادیکال که از سوی افرادی چون ارنستو لاکلائو^۱ ارائه شده، پوپولیسم همچون یک گفتمان مقاومت و اعتراضی از سوی طیفی از گروه‌ها و طبقات «تحت سلطه»، (اکثریت) علیه طبقات و گروه‌های «مسلط» (اقلیت) است (Pappas, 2013: 41).

پوپولیسم معمولاً ابزاری برای بسیج سیاسی و کسب و حفظ قدرت و مشروعیت سیاسی است. توسل به توده‌های "مردم" معمولاً با مضامینی نظیر بازگشت به ارزش‌ها، سنت‌ها، مطالبات و آمال فراموش شده یا به حاشیه رانده شده توده‌های "مردم" صورت می‌گیرد. با چنین شعارهایی توده‌هایی که از ساختار سیاسی حذف شده‌اند و تحت فشارهای روحی و روانی تغییرات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی هستند به سوی رهبران و گروه‌های پوپولیست جذب می‌شوند. پوپولیسم سیاسی الگو و بدیلی است برای مشارکت سیاسی و اجتماعی نهادمند، آن‌گونه که در نظام دموکراسی نمایندگی وجود

---

1. Laclau

دارد.

بر اساس ادبیات موجود ابعاد و مولفه‌های اصلی پوپولیسم به شرح زیر است:

الف- بُعد سیاسی: به لحاظ سیاسی استدلال شده است که پوپولیسم دارای مؤلفه‌های زیر است:

مشارکت دادن توده‌های در حاشیه (بسیج بخش‌های اجتماعی به حاشیه رانده شده بسوی عمل سیاسی ستیزه‌گرانه و ملموس) (Jansen, 2011: 82- 83)؛ سادگی و دوری از پیچیدگی‌های سیاسی (بهره بردن از زبان قابل فهم و ارائه تحلیل‌های ساده) (Canovan, 1999: 5- 6)؛ انکار سازوکار نهادی (بی‌اعتنایی به نهادها و سازمان‌های موجود، نفی تمامی تشکیلات نفی، خصومت با احزاب و تشکل‌های سیاسی) (Lance, 2009: 34)؛ ضدیت با روشنفکران، نخبگان و متخصصان (رقبای سیاسی دیگر اساساً نامشروع بوده و هرکسی که از آنها پشتیبانی نمی‌کند، جزئی از مردم نیست)؛ خود را نماینده واقعی مردم دانستن (تجسم اراده ملت بر اساس نارضایتی عمومی و انتقاد از سیاستمداران پیشین) (Barr, 2009: 38-42)؛ ناکافی دانستن نظام‌های صرفاً مبتنی بر نمایندگی (طرفداران پوپولیسم معتقدند که پوپولیسم معاصر را باید به سادگی بعنوان غیرلیبرالیسم دموکراتیک تعریف نمود) (Johansson, 2016: 8)؛ ستیزه‌جویی در سیاست داخلی و خارجی (دشمن و دیگر آفرینی چه در داخل جامعه مانند نخبگان و چه بیرون از جامعه نظیر بیگانگان و مهاجران) (Jakobson, 2012: 14).

ب- بُعد اقتصادی: بُعد اقتصادی شامل موارد زیر است:

تخطئه وضعیت اقتصادی موجود (نقد وضعیت اقتصادی کشور و وانمود به سقوط کشور) (Robert Kahn, 2015: 2)؛ ساده‌سازی مسائل اقتصادی و سیاسی کردن آن (نگاه ساده‌انگارانه به مسائل اقتصادی و سیاسی نگرستن به آن) (Mahdavian, 2007: 10)؛ تأکید بر رشد اقتصادی مبتنی بر مشارکت مردم و فعالیت‌های زودبازده (پوپولیست‌ها بر رشد اقتصادی زودبازده تأکید فراوانی دارند و بر این باورند که منجر به شکوفایی اقتصادی

شده و تورم را به همراه ندارد) (Dornbusch, Edwards, 1990: 249-250)؛ تأکید بر بازتوزیع درآمد (نظیر افزایش حقوق و دستمزد برای کارمندان دولتی و کارگران، افزایش یارانه‌ها و افزایش وام و یارانه‌های ارائه شده توسط بانک‌های رسمی (Bresser-Pereira, 1991: 8)؛ اظهار بی‌اعتمادی نسبت به نهادها و رویه‌های سرمایه‌دارانه (نهادهایی نظیر بانک جهانی را نتیجه تحمیل سیاست‌های کشورهای دیگر به خود می‌دانند).

پ- بُعد اجتماعی: این بُعد موارد زیر را در بر می‌گیرد:

اصالت دادن به مردم (مردم شریف هستند، در کانون آرمانی قرار دارند، پایگاه اجتماعی پر قدرت هستند) (Taggart, 2002: 142-151)؛ تأکید بر مردم واحد و جامعه بدون تمایز (یکپارچگی جامعه و تأکید بر مردم بعنوان واحدی همگن بدون دسته‌بندی) (Berlin, 1968: 7-8)؛ تخطئه شکاف‌ها و نابرابری‌های اجتماعی (به دلیل وجود بی‌عدالتی اجتماعی و نابرابری‌های بزرگ، رهبران پوپولیستی مردم در حاشیه را برای احراز حقوق خود بسیج می‌کنند) (Torres, 2006: 7-8)؛ حمایت از محرومان و مظلومان (آنها مردم را آسیب‌دیدگان اوضاع و احوال جامعه می‌دانند که در اثر بی‌توجهی به چنین وضعیتی دچار شده‌اند. تکیه اصلی پوپولیست‌ها، توجه به همین قشر از جامعه است؛ چرا که آنان پذیرایی بیشتری برای سخنان و وعده‌های سیاستمداران دارند).

ت- بُعد فرهنگی: این بُعد شامل عناصر زیر می‌شود:

تأکید بر فرهنگ عامه‌پسند (پوپولیسم اشکال عامه مردم را بیان‌علاقه، تجربه‌ها و ارزش‌های مردم عادی تلقی می‌کند) نادیده گرفتن و گاه تخطئه فرهنگ خاص صنفی و حرفه‌ای (در حالی که نظریه‌های نخبه‌سالاری فرهنگ، اغلب مخاطبان را یک توده ساده‌لوح و بی‌اراده تلقی می‌کنند، پوپولیسم این نظر را واژگون کرده و پیام‌گیران را توده‌ای می‌داند که فعال و آگاه است که از فرهنگ رسانه‌ها برای پیشبرد اهداف خود استفاده می‌کند)؛ ستایش ارزش‌ها و میراث‌های ملی و مذهبی (پوپولیست‌ها با توجه به نوع جامعه که می‌تواند مذهبی یا عرفی باشد، نسبت به ارزش‌هایی که در آن جامعه وجود دارد،

به تمجید و ارج گذاری بدان می‌پردازند. از سوی دیگر می‌توان پوپولیسم را گذشته‌نگر دانست. پوپولیسم بر «ارزش‌های داخلی» گروه‌های منتخب در مقابل «ارزش‌های خارجی» و روشنفکری جهان‌وطن‌گرایی تأکید دارد (Strinati, 2001: 333-336).

زمینه‌ها و گونه‌های پوپولیسم: ظهور پوپولیسم با برخی زمینه‌ها و متغیرهای سیاسی و اجتماعی ارتباط دارد. مهمترین زمینه‌های ظهور پوپولیسم، توده‌ای شدن سیاست و جامعه است. توده‌ای شدن سیاست^۱ به معنای ورود گروه‌های مختلف اجتماعی به عرصه سیاست است. این پدیده بیش از هر چیز با شکل‌گیری و توسعه دولت‌های متمرکز ملی جدید و ورود و مداخله این دولت‌ها به ابعاد و عرصه‌های مختلف زندگی عمومی و خصوصی مردم است. طبعاً این وضعیت توده‌های فراگیر مردم را خواسته یا ناخواسته با امر سیاسی و اولویت‌ها و مطلوبیت‌های سیاست‌های عمومی درگیر می‌کند (Rokkan, 1973). جامعه توده‌ای^۲ به معنای تضعیف یا محو مرزبندی‌ها و تمایزات اجتماعی و تضعیف نهادها و تشکل‌های مدنی است. این وضعیت در عین حال با همگون شدن باورها و ذهنیت‌های سیاسی و اجتماعی و ساده‌سازی مسائل و بحران‌ها و راه‌حل آنها همراه است (Kornhouser, 1959). دومین زمینه ظهور پوپولیسم را باید در ضعف نهادهای سیاسی و اجتماعی جستجو کرد. با وجود نهادهای سیاسی و اجتماعی نظیر احزاب و تشکل‌های مدنی در یک جامعه طبعاً بخش بزرگی از مطالبات و فعالیت‌های گروه‌های مختلف به سمت این‌گونه نهادها کانالیزه و از سوی آنها هدایت می‌شود.

پوپولیسم با مشخصه‌ها و زمینه‌هایی که در بالا به آن‌ها اشاره شد، معمولاً در سه شکل ظاهر می‌شود: نخست به شکل یک جنبش اعتراضی؛ دوم در شکل یک نظام سیاسی و دولت؛ سوم در شکل مجموعه‌ای از جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های داخلی و خارجی. جنبش‌های پوپولیستی حول محور مطالباتی نظیر مبارزه با «بی‌عدالتی» و «فقر» و مقابله با «ناکارآمدی» و «فساد» نخبگان حاکم و پایان دادن به «نفوذ» و «تسلط» بیگانگان (اعم از

---

1. Mass Politics
2. Mass Society

دولت‌های خارجی، نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای و مهاجران و پناهندگان خارجی) ظاهر می‌شوند. این جنبش‌ها معمولاً در شرایط تشدید بحران‌های اقتصادی و اجتماعی و یا ناهنجاری‌های اجتماعی شکل می‌گیرند و رهبران پوپولیست با نسبت دادن این مسائل و بحران‌ها به گروه‌ها و نهادهای بالا به بسیج ناراضیان بویژه توده‌های بی‌سازمان دست می‌زنند (Korhnauser, 1959: 40-75, 108).

انقلاب‌های فراگیر و توده‌ای نیز اصولاً از ابعاد پوپولیستی خالی نیستند. این انقلاب‌ها اصولاً هم در مرحله جنبش و هم پس از استقرار حکومت انقلابی با بسیج وسیع توده‌ها همراه و به این بسیج نیازمند هستند. بنابراین معمولاً مضامین و سویه‌های پوپولیستی به خود می‌گیرند. این موضوع به سرشت بسیج سیاسی در این گونه انقلاب‌ها مربوط است. چارلز تیلی این نوع انقلاب‌ها را که با عنوان انقلاب‌های تمام‌عیار معرفی می‌کند، محصول بسیج وسیع توده‌ها توسط گروهی منسجم از معارضان انقلابی می‌شمرد که با استفاده از تعارضات گروه‌های مختلف اجتماعی و توده‌های غیر سازمان یافته با حکومت به منابع مختلف قدرت دست می‌یابند و سرانجام تحت شرایط خاصی نظیر ایجاد وضعیت دوگانگی قدرت موفق به کسب قدرت سیاسی می‌شوند (Tilly, 1978: 194-200).

چالمرز جانسون نیز با تفکیک انقلاب‌های توده‌ای از دیگر شکل‌های جنبش‌های اجتماعی و سیاسی (شورش‌های منجی طلبانه، شورش‌های هرج و مرج طلبانه، انقلاب‌های ژاکوینی و کودتاها) این انقلاب‌ها، هسته‌ای از انقلابیون سازمان یافته با همراه کردن توده‌های غیرسازمان یافته در صدد تغییر نظام سیاسی برمی‌آیند (Johnson, 1964: 27-34).

نظام‌های سیاسی پوپولیستی معمولاً به دنبال پیروزی جنبش‌های پوپولیستی و یا انقلاب‌های توده‌ای ظاهر می‌شوند. این نظام‌ها غالباً عناصری از گفتارها و سازوکارهای دموکراسی نظیر متعلق دانستن حق حاکمیت به مردم و مراجعه به آرای عمومی را دارند اما دست بالای رهبران توده‌ای و کم و بیش کارزماتیک و توسل به تبلیغات و بسیج یکجانبه توده‌ها توسط این رهبران از یک سو و خوارشمردن تفاوت‌ها و تکثرهای واقعا موجود اجتماعی و سیاسی و تخطئه نهادها و تشکل‌های سیاسی و مدنی بویژه بدینی به احزاب و

تشکل‌های صنفی این نوع از نظام‌های سیاسی را بشدت از دموکراسی‌های نهادی و نمایندگی دور می‌سازد. برخی از این نظام‌ها عملاً به سوی نوعی اقتدارگرایی مردم‌گرایانه می‌روند. در این نوع از اقتدارگرایی‌ها رهبران منتخب به تدریج با تغییر ترتیبات نهادی و تضعیف مخالفان به سوی حکومت مادام‌العمر می‌روند و خود را بعنوان رهبران و نمایندگان انحصاری مردم می‌شمردند و البته به صورت منظم نیز اکثریت قریب به اتفاق آرا را برای خود جمع می‌کنند (Lipsett, 2004: 27).

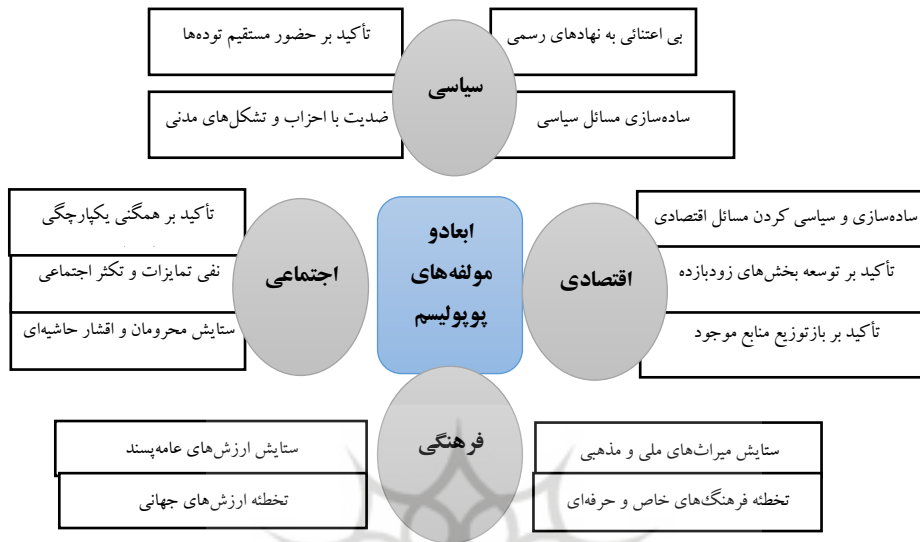
سرانجام اینکه در برخی نظام‌های سیاسی اعم از دموکراتیک، اقتدارگرا و شبه دموکراتیک، گاه دولت و نخبگان حاکم با انگیزه‌هایی خاص اعم از گرایش‌های سیاسی و یا ملاحظات و رقابت‌های سیاسی به رویکردها و سیاست‌های پوپولیستی نظیر بازتوزیع منابع و یا بسیج توده‌ها علیه رقبای داخلی و یا مخاطرات و دشمنان خارجی است. در این نوع رویکردهای پوپولیستی، دولت‌ها و رهبران سیاسی در سیاست‌گذاری و اجرای سیاست‌های مورد نظر خود بجای تکیه بر سازوکارهای نهادی و مدیریتی بر تبلیغات سیاسی، حضور مستقیم در میان مردم و یا به صحنه کشاندن مردم در قالب مراسم و آیین‌های سیاسی پی در پی تکیه دارند. جلوه اصلی این مراسم و آیین‌ها نیز سخنرانی‌های مهیج رهبران و تبلیغ شعارهای عامه‌پسند است.

نمودار زیر ابعاد و مؤلفه‌های پوپولیسم را به اختصار نشان می‌دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمودار ۱. ابعاد و مؤلفه‌های پوپولیسم

روش تحقیق

روش پژوهش این مقاله تحلیل محتوای کیفی است. گردآوری داده «اسنادی» است. یعنی بیشتر داده‌ها با مراجعه به مرکز اسناد و سایت نهاد ریاست جمهوری و دفتر نشر معارف انقلاب گردآوری شده است. برای تحلیل داده‌ها روش «تحلیل محتوا» بکار رفته است که مراحل مختلف تعیین محتوا، تعیین مقولات، تعیین واحد تحلیل، کدگذاری و تحلیل را در بر می‌گیرد. واحد تحلیل در این مقاله، پاراگراف است. جامعه آماری این پژوهش تمامی سخنرانی رؤسای جمهور در دوران ریاست جمهوری را تشکیل می‌دهد و جامعه نمونه نیز بر اساس طبقه‌بندی سیستماتیک صورت پذیرفته است؛ بدین صورت که از هر رئیس جمهور در دوره اول ریاست جمهوری؛ سخنرانی مراسم روز تنفیذ، سخنرانی روز تحلیف، دو مورد از سخنرانی‌های سالانه در مراسم ۲۲ بهمن و دو مورد از سخنرانی‌های مربوط به سفرهای استانی (اولین سفر استانی در سال‌های دوم و سوم) انتخاب شده است. چنین نمونه‌ای از سخنرانی‌ها در حد بالایی معرف کلیت گفتارهای رؤسای جمهور مورد نظر است؛ زیرا کل دوران مسئولیت هر یک از روسای جمهوری و همچنین موقعیت‌های

متفاوت آنان، شامل موقعیت‌های رسمی و نیمه رسمی و عمومی را دربر می‌گیرد. مخاطبان مجموعه این سخنرانی‌ها نیز تقریباً تمامی طیف‌های اجتماعی را دربر می‌گیرد.

یافته‌های پژوهش

الف- بُعد اجتماعی پوپولیسم در گفتار رؤسای جمهور

✳ اصلت دادن به مردم: برای این مقوله سه مضمون مورد شناسایی قرار گرفت است که عبارتند از: مردم‌گرایی، مردم‌محوری و مردم‌باوری.

جدول ۱. فراوانی کدها در مقوله اصلت دادن به مردم

بسیار کم (۰ تا ۵)	کم (۶ تا ۱۰)	متوسط (۱۱ تا ۱۵)	زیاد (۱۶ تا ۲۰)	بسیار زیاد (۲۱ تا ۳۰)	میزان رییس جمهور
	x				هاشمی
	x				خاتمی
				x	احمدی‌نژاد
		x			روحانی

هاشمی رفسنجانی در سخنرانی‌های منتخب، ۷ کد را که حاوی اصلت دادن به مردم بوده استفاده کرده است. از این میان ۲ کد حاوی مردم‌گرایی (مردم مبارز در انقلاب، مردم وفادار به انقلاب)، ۳ کد حاوی مردم‌باوری (مردم خوش‌ذوق و نجیب، ملت بزرگواری، مردم همیشه در صحنه) و ۲ کد حاوی مردم‌محوری (دست‌اندازی نکردن در حق مردم، از زبان ملت سخن گفتن) را شامل می‌شود. برای هاشمی مردم انقلابی در کانون قرار دارند. تجلی حق توده‌ها در مسائل اقتصادی نمود دارد.

سید محمد خاتمی در ۱۰ سخنرانی‌های منتخب، ۱۰ کد حاوی پوپولیسم را بکار برده‌اند. از این میان ۱ کد حاوی مردم‌گرایی (مردم استقلال‌خواه)، ۶ کد حاوی مردم‌باوری (مردم شریف و غیرتمند، مردم بزرگواری، ملت بزرگ، مردم فداکار، مردم رشید، ملت سرافراز) و ۳ کد حاوی مردم‌محوری (ملت ارباب حکومت، مردم ولی نعمت ما، مردم

سرمايه کشور) مورد شناسایی قرار گرفته‌اند. برای خاتمی مردم سازمان یافته و در قالب جامعه مدنی در کانون است. در گفتار وی بُعد حاکمیت سیاسی بسیار پررنگ است.

احمدی‌نژاد ۲۷ کد حاوی پوپولیسیم اجتماعی را بکار برده است. از این میان ۱۲ کد حاوی مردم‌گرایی (رفع تهدید از سر ملت ایران، مردم مؤمن و سلحشور، مردم حماسی و انقلابی، ملت ایران دوست همه ملت‌ها، ملت ایران قدرت صالح، ملت ایران الگوی ملت‌های جهان، توفیق حضور در اقیانوس زلال مردم، ملت رشید، عدالت برخاسته از متن فرهنگ ملت، انرژی هسته‌ای حق ملت ما، دولت متعلق به ملت)، ۱۲ کد حاوی مردم‌باوری (ملت بزرگ ایران، ملت با فرهنگ و متمدن، ملت با عظمت، مردم پاکدل، مردم غیرتمند و شجاع، مردم مقتدر و مستقل، مردم سرافراز، ملت منسجم، ملت شریف، ملت بیدار و هوشیار، مردم ظلم‌ستیز، ملت عزیز)، ۳ کد حاوی مردم‌محوری (سیاست ما در جهت حفظ عزت ملت، سیاست ما برخاسته از منش ملت، آرمان‌های مردم را به جلو بردن) بوده است. حق با توده‌ها بودن احمدی‌نژاد در قالب به پیش بردن بحث انرژی هسته‌ای معنا می‌یابد. مردم مقاوم در کانون پوپولیسیم احمدی‌نژاد قرار دارد.

حسن روحانی در سخنرانی‌های منتخب، از ۱۴ کد حاوی پوپولیسیم اجتماعی استفاده کرده است که از این میان ۷ کد حاوی مردم‌باوری (ملت بزرگوار، مردم بزرگ ایران، مردم جان بر کف، مردم غیور، مردم قهرمان، مردم شریف، ملت هوشیار)، ۴ کد حاوی مردم‌گرایی (مردم تغییرخواه ایران، قیام مردم ایران، مردم آزادی‌خواه، ملت وارث انقلاب) و ۳ کد حاوی مردم‌محوری (معیشت مردم ایران، اعتنا به رأی ملت، کاستن از درد و رنج مردم) بوده است. مردم تغییرخواه در کانون گفتارهای او قرار دارند. روحانی حق توده‌ها را در چرخاندن همزمان چرخه اقتصاد و زندگی مردم از یک سو و چرخه انرژی هسته‌ای از سوی دیگر می‌داند.

بصورت مقایسه‌ای، احمدی‌نژاد در مقوله حقانیت و اصالت دادن به مردم جایگاه اول را داشته و پس از او به ترتیب روحانی، خاتمی و هاشمی رفسنجانی هستند. تعبیری که هر یک از آن‌ها برای مردم بکار برده‌اند برآمده از بستر اجتماعی و مسائل مبتلابه خاصی است

که در دوره مسئولیت آنان وجود داشته است. برای مثال در دوره روحانی، دغدغه عمومی معیشت او را به این سمت و سو کشاند. احمدی‌نژاد معتقد است که در دولت‌های قبل نسبت به مردم بی‌مهری صورت گرفته، مردم به حاشیه رفته و عزت آنان در دنیا لگدمال شده است؛ بنابراین دفاع از انرژی هسته‌ای را حق ملت می‌داند. بیان و توصیف خاتمی در مورد مردم به نوعی انتقاد از وضعیت گذشته است که اعتقاد دارد رابطه دولت با مردم بر اساس رابطه حاکم و شهروند نمی‌باشد. هاشمی نیز حضور مردم در شرایط حساس و سخت جامعه را عامل تداوم نظم و ثباتی می‌دانست که قرار بود بستر اجرای برنامه‌های موسوم به «سازندگی» در آن اجرا شود.

✳️ تأکید بر یکپارچگی اجتماعی: برای این مقوله ۱ مضمون شناسایی شد که عبارت است از: «اعتقاد به جامعه بدون تمایز» و عبارت دیگر «بی‌اعتقادی به تمایزات و تکرهای اجتماعی»

جدول ۲. فراوانی کدها در مقوله تأکید بر یکپارچه بودن جامعه بدون تمایز

میزان ریس جمهور	بسیار زیاد (۵)	زیاد (۴)	متوسط (۳)	کم (۲)	بسیار کم (۱)	عدم (۰)
هاشمی				x		
خاتمی						x
احمدی‌نژاد			x			
روحانی	x					

در سخنرانی‌های منتخب، هاشمی رفسنجانی دو بار بر جامعه بدون تمایز تأکید داشته که آن هم مربوط به امت اسلام و امت حق است. هاشمی به تمایزات اجتماعی چندان اعتقادی نداشت و نسبت به آن موضع سلبی در پیش گرفت بود. برای او مردم یک امت هستند و این کلیت امت است که با دولت مرتبطاند و نه افراد آزاد (شهروندان). خاتمی در این مقوله هیچ بیانی نداشته و بنظر می‌رسد خاتمی در جستجوی جامعه‌ای ناهمگون و

کثرت گرا است که در بدنه آن اقشار، احزاب و جریانات مختلف زیست می‌نمایند. احمدی‌نژاد چهار بار بر مردم واحد تأکید داشته است که عبارتند از: ملت متحد ایران، ایران یک‌صدا، امت اسلامی و ملت منسجم. او جامعه را بدون تمایز می‌خواهد. تمایزات اجتماعی و گروه‌های مختلف در نظام اندیشه‌ای او جایگاه و اهمیتی ندارد. روحانی ۵ بار بر جامعه واحد تأکید کرده و از واژگانی چون امت، ملت یکپارچه، ملت متحد و منسجم، ملت یک‌صدا و ملت زیر پرچم ایران و اسلام. روحانی نیز همچون احمدی‌نژاد و هاشمی، تمایزات اجتماعی را چندان مهم نمی‌دانسته است.

* **تخپنه شکاف‌ها و نابرابری‌های اجتماعی:** این مقوله چهار مضمون را در بر می‌گیرد که عبارت است از: نابرابری‌های اجتماعی، معضل اجتماعی، تعارضات فرهنگی، رفع شکاف میان اقشار مختلف جامعه.

جدول ۳. فراوانی کدها در مقوله تخپنه شکاف‌ها و نابرابری‌های اجتماعی

میزان	۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶
رییس جمهور		x					
هاشمی		x					
خاتمی							x
احمدی‌نژاد						x	
روحانی				x			

هاشمی ۱ کد را در مضمون نابرابری بکار گرفته که شامل عدالت اجتماعی دوران گذشته است. او الگوی عدالت اجتماعی توزیعی دوران دولت موسوی را مانع اعتلا و توسعه کشور می‌داند. عدالت اجتماعی از نظر او بدین معنا نیست که همه از یک سهمیه یکسان برخوردار باشند. خاتمی ۶ کد حاوی شکاف‌ها و نابرابری‌هایی اجتماعی را بکار برده است که ۱ کد حاوی معضل اجتماعی (قاچاق مواد مخدر)، ۳ کد حاوی نابرابری اجتماعی (تبعیض، فقر و فساد) و ۲ کد حاوی تعارضات فرهنگی (فقر فرهنگی و پایین بودن نرخ باسوادی در جامعه) است و این شکاف‌ها را متوجه دولت قبل خود می‌داند. احمدی‌نژاد بر

۵ کد حاوی شکاف‌ها و نابرابری‌های اجتماعی تأکید کرده است. سه مورد آن مربوط به نابرابری‌های اجتماعی (فقر، فساد و تبعیض)، ۱ کد حاوی تعارضات فرهنگی و یک کد حاوی رفع نابرابری‌های میان اقشار مختلف جامعه است. شکاف‌هایی که به نظر او میراث دوره خاتمی است. روحانی در این مورد به ۳ کد اشاره کرده که عبارتند از: فساد، تبعیض و رانت که هر چهار مورد به نوعی اقتصادی-اجتماعی هستند و دامن‌گیر کشور شده‌اند و به نظر او از دوره قبل برای دولت او بر جای مانده است.

※ حمایت از محرومان و مظلومان: در مورد این مقوله ۴ مضمون به نام‌های صلح و عدالت جهانی، حمایت از محرومان، ضرورت برابری اجتماعی و حمایت از مظلومان شناسایی شده است.

جدول ۴. فراوانی کدها در مقوله حمایت از محرومان و مظلومان

بسیار کم (۶)	کم (۷)	متوسط (۸)	زیاد (۹)	بسیار زیاد (۱۰)	میزان رییس‌جمهور
				x	هاشمی
x					خاتمی
			x		احمدی‌نژاد
			x		روحانی

در سخنرانی‌های منتخب هاشمی، ۱۰ کد برای این مقوله شناسایی شده است که شامل ۴ کد برای حمایت از محرومان بودن (عدالت اجتماعی، شهرهای زلزله زده، مستضعفان جهان، توجه به نقاط محروم کشور)، ۶ کد برای حمایت از مظلومان (ملت مظلوم، امت آسیب دیده، انسان‌های مظلوم، کشتار و آوارگی مردم عراق و کویت، ظلم و ستم آمریکا بر فلسطین، تحریم اقتصادی توسط قدرتمندان) است.

در سخنرانی‌های خاتمی نیز ۶ کد برای مقوله حمایت از محرومان و مظلومان شناسایی شد که شامل ۴ کد برای حمایت از محرومان (استان محروم، از بین بردن فقر، گسترش عدالت و تأمین آب آشامیدنی در مناطق محروم)، ۱ کد برای صلح و عدالت

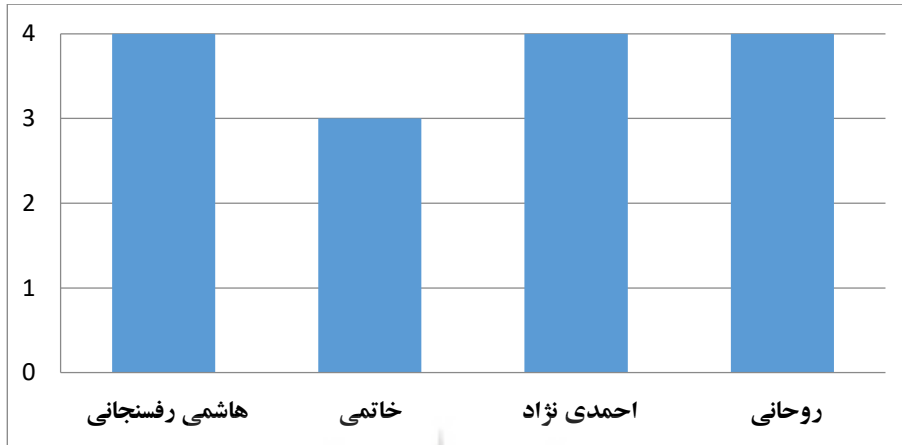
جهانی (دولت منادی صلح)، ۱ کد برای حمایت از مظلومان (مردم مظلوم فلسطین) می‌شود.

در سخنرانی‌های منتخب احمدی‌نژاد هم ۸ کد برای این مقوله شناسایی شد که شامل ۳ کد برای حمایت از محرومان (بیمه روستایی، عدالت برای همه ملت‌ها و افزایش حقوق افراد با دریاقتی پایین)، ۱ کد برای صلح و عدالت جهانی (رفاه و صلح برای همه)، ۲ کد برای حمایت از مظلومان (ملت‌های مظلوم و نسل‌کشی در فلسطین) و ۳ کد برای برابری اجتماعی (توجه به اقوام، برابری زن و مرد و ایجاد فرصت‌های برای همه مردم) می‌شود.

در سخنرانی‌های منتخب روحانی، ۹ کد به این مقوله پرداخته است که از این میان ۵ کد برای حمایت از محرومان (کمک به مستضعفین، بیمه سلامت همگانی، گازرسانی به استان‌های محروم، توسعه استان‌های محروم و توزیع سبد غذایی)، ۱ کد برای صلح و عدالت جهانی (صلح برای ایران و جهان)، ۱ کد برای برابری اجتماعی (استیفای حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی) و دو کد برای حمایت از مظلومان (مردم مظلوم یمن و مظلومان عالم) می‌شود.

در مجموع، رؤسای جمهور سعی داشته‌اند تا خود را حامی محرومان نشان دهند. هاشمی رفسنجانی بیشترین توجه به این مقوله را در سخنرانی خود داشته است. پس از او روحانی در جایگاه دوم، احمدی‌نژاد در جایگاه سوم و خاتمی در جایگاه آخر قرار گرفته است. حمایت از فلسطین در همه دولت‌های پس از جنگ وجود داشته و همه آنها در گفتارهای خویش بر این موضوع تأکید کرده‌اند. در این میان خاتمی توجه به داخل را بیش از توجه به خارج می‌داند.

نمودار ۲. فراوانی بعد اجتماعی پوپولیسم در گفتار رؤسای جمهور

در بعد اجتماعی هاشمی رفسنجانی، احمدی نژاد و روحانی تمام مؤلفه‌های این بُعد را بکار بسته‌اند و فقط خاتمی با عدم تأکید بر یکی از این مؤلفه‌ها یعنی یکپارچه بودن جامعه و اذعان به تکرر اجتماعی در رتبه پایین تری از پوپولیسم اجتماعی قرار می‌گیرد.

ب- بعد اقتصادی پوپولیسم

* تأکید بر بازتوزیع درآمد: این مقوله دارای یک مضمون به نام ضرورت بازتوزیع ثروت است.

جدول ۵. فراوانی کدها در مقوله تأکید بر بازتوزیع درآمد

نسبت	دارد	ندارد
رییس جمهور		
هاشمی		x
خاتمی		x
احمدی نژاد	x	
روحانی		x

احمدی نژاد به بازتوزیع درآمد میان مردم تأکید می‌کرد. در دولت احمدی نژاد، برنامه‌هایی نظیر ساخت مسکن ارزان قیمت (مسکن مهر) برای اقشار کم‌درآمد و واگذاری سهام

عدالت مطرح و دنبال شد. طبق طرح «سهام عدالت»، بخشی از سهام شرکت‌های بزرگ دولتی در راستای سیاست خصوصی‌سازی بجای واگذاری به صاحبان سرمایه به اقشار کم‌درآمد واگذار شد. سه رئیس جمهور دیگر اصولاً تأکید و اقدام مشخصی در مورد بازتوزیع درآمد میان مردم نداشتند.

* تأکید بر رشد سریع اقتصادی: این مقوله دارای ۱ مضمون است: تمرکز بر بخش‌های اقتصادی زودبازده.

جدول ۶. فراوانی کدها در مقوله تأکید بر رشد سریع اقتصادی

ندارد	دارد	میزان رئیس جمهور
x		هاشمی
x		خاتمی
	x	احمدی‌نژاد
	x	روحانی

رفسنجانی و خاتمی در گفتارهای خود تأکیدی بر رشد سریع و بخش‌های اقتصادی زودبازده نداشته و رشد را امری تدریجی و نیازمند فراهم کردن مقدمات و زیرساخت‌های لازم می‌دانستند. در مقابل احمدی‌نژاد و روحانی بر رشد سریع و بخش‌های اقتصادی زودبازده تأکید داشتند. احمدی‌نژاد در سخنان خود بر حمایت از بنگاه‌های زودبازده تأکید داشت در حالی که الگوی عملی این شعار به اتلاف بخش بزرگی از درآمدهای هنگفت نفتی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸ انجامید (Sarzaeem, 2016: 149-151). روحانی نیز شعار رشد اقتصادی ۸ درصدی در طی یک سال را می‌داد در حالی که چنین نرخ رشدی نیازمند سرمایه‌گذاری هنگفتی (حدود ۷۵۰ هزار میلیارد تومان) بود که با توجه به تشدید تحریم‌ها و ممنوعیت سرمایه‌گذاری‌های خارجی اصولاً مقدور نبود.

* نقد وضعیت اقتصادی موجود: این مقوله یک مضمون به نام تخطئه سیاست‌های

اقتصادی دولت‌های قبلی دارد.

جدول ۷. فراوانی کدها در مقوله نقد وضعیت اقتصادی موجود

میزان ریس جمهور	بسیار زیاد (۴)	زیاد (۳)	متوسط (۲)	کم (۱)	بسیار کم (۰)
هاشمی				x	
خاتمی				x	
احمدی‌نژاد		x			
روحانی	x				

در این مورد، گفتارهای هاشمی رفسنجانی حاوی ۱ کد (سازندگی کشور)، سخنان خاتمی حاوی ۱ کد (نرخ بالای بیکاری)، گفتارهای احمدی‌نژاد حاوی ۳ کد (عدم تناسب درآمد با هزینه‌ها، بیکاری، دغدغه معیشت) و سخنان روحانی حاوی ۶ کد (کسری در بخش کشاورزی، وارد کننده بودن گندم، تحریم‌های بین‌المللی، دزدی از بیت‌المال، کاستن از دردها و رنج‌های مردم، دغدغه معیشت مردم) بوده است.

بدلیل خسارت‌های ناشی از جنگ، کانون توجهات هاشمی بازسازی کشور و نتیجه این رویکرد، دنبال کردن سیاست‌های تعدیل اقتصادی بود که تبعاتی نظیر دریافت وام از نهادهای خارجی، تبعیض بخش اعظم جامعه، سرخوردگی سیاسی، کاهش ارزش پول ملی و همچنین افزایش شدید نرخ تورم و بیکاری بود.

خاتمی در گفتارهای دوره زمامداری خود گرچه بطور کلی دستاوردهای دولت پیشین را می‌ستود اما برخی سیاست‌های اقتصادی و پیامدهای آن بویژه نرخ بیکاری بالا را مورد انتقاد قرار می‌داد.

احمدی‌نژاد برنامه اقتصادی خود را بر مبنای عدالت اقتصادی و آوردن نفت بر سر سفره مردم تنظیم و اعلام کرد و مشکلات اقتصادی و بویژه نابرابری‌های موجود را به سیاست‌های دو دولت قبل از خود نسبت می‌داد.

روحانی همواره تکرار می‌کرد دولتی را تحویل گرفته که کشور را در یک وضعیت نامناسبی از جمله تحریم‌های بین‌المللی و تورم قرار داده است. او مکرر می‌گفت که

بیکاری و فساد در اقتصاد تبدیل به معضلی برای کشور شده و مردم از دغدغه معیشتی رنج می‌برند.

✳ ابراز بی‌اعتمادی نسبت به نهادها و رویه‌های سرمایه‌داری جهانی

جدول ۸. فراوانی کدها در مقوله ابراز بی‌اعتمادی نسبت به نهادها و رویه‌های سرمایه‌داری جهانی

ندارد	دارد	میزان رییس جمهور
x		هاشمی
x		خاتمی
	x	احمدی‌نژاد
x		روحانی

رؤسای جمهور ایران در طول دوران ریاست جمهوری خود با نهادهای مالی بین‌المللی نظیر بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول همکاری و همیاری داشته‌اند. با این حال در دوره احمدی‌نژاد برخی گفتارها و اقداماتی مشاهده شد که بیانگر بی‌اعتمادی به نهادهای سرمایه‌دارانه بود. راه‌اندازی بانک مشترک ایران و ونزوئلا که اقدامی علیه امپریالیسم و ضدیت با نهادهای سرمایه‌داری قلمداد می‌شد نمونه‌ای از این رویکرد بود.

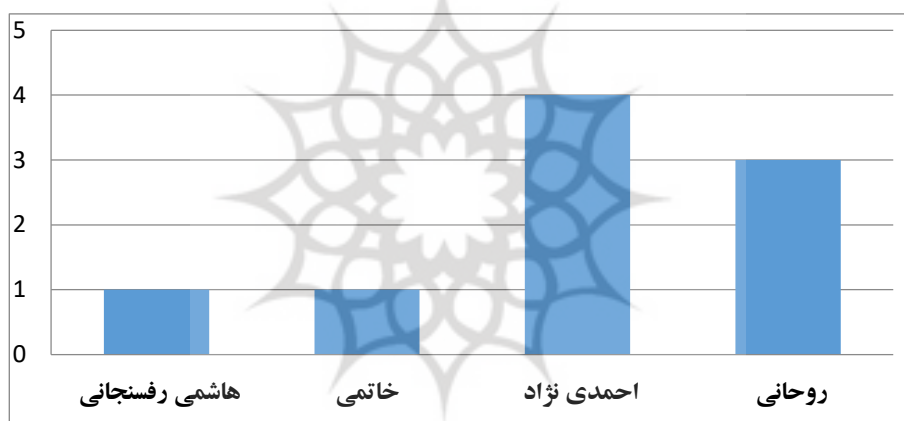
✳ ساده‌سازی و سیاسی کردن مسائل اقتصادی: این مقوله شامل یک مضمون به نام سهل الوصول دانستن حل مسائل اقتصادی است.

جدول ۹. فراوانی کدها در مقوله ساده‌سازی و سیاسی کردن مسائل اقتصادی

ندارد (۰)	کم (۱)	متوسط (۲)	بالا (۳)	میزان رییس جمهور
x				هاشمی
x				خاتمی
			x	احمدی‌نژاد
		x		روحانی

رفسنجانی و خاتمی در این مقوله هیچ اشاره‌ای نداشته‌اند. احمدی‌نژاد ۷ کد داشته است (رفع بیکاری بطور کامل، اشتغال عامل رفع مشکلات اقتصادی و سیاسی، هرچه فشار تحریم‌ها بیشتر شود سرعت پیشرفت کشور بیشتر می‌شود، ساخت ایران با وحدت و همدلی، ساخت ایران جهاد مقدس، ساخت استان کهگیلویه الگویی برای سازندگی کشور). روحانی ۲ کد (کمک و حضور مردم برای ساخت ایرانی آباد، توان رقابت با جهان به واسطه مردم تحصیل کرده) به این مقوله اختصاص داده است. نقل این عبارات در سخنرانی‌ها تماماً بصورت کلی، مبهم و بدون راهکارهای کارشناسی شده می‌باشد.

نمودار ۳. فراوانی بُعد اقتصادی پوپولیسم در گفتار رؤسای جمهور

در بُعد اقتصادی، احمدی‌نژاد در میان رؤسای جمهور بیشترین استفاده را از این مؤلفه‌ها داشته و بجز بی‌اعتمادی نسبت به نهادها و رویه‌های سرمایه‌دارانه، دیگر مؤلفه‌های این بُعد از پوپولیسم را بکار گرفته است. پس از وی، روحانی با درجه پایین‌تری نسبت به احمدی‌نژاد قرار دارد که بجز بی‌اعتمادی نسبت به نهادها و رویه‌های سرمایه‌دارانه، مؤلفه تأکید بر بازتوزیع درآمد را نیز بکار نبرده است. خاتمی و هاشمی از میان مؤلفه‌های پنجگانه بُعد اقتصادی، فقط مؤلفه تخطئه وضعیت اقتصادی موجود را در گفتارهای خود مطرح کرده‌اند.

پ- بعد فرهنگی پوپولیسیم

* تأکید بر فرهنگ عامه‌پسند: این مقوله دارای یک مضمون به نام استفاده از عبارات و زبان عامیانه است.

جدول ۱۰. فراوانی کدها در مقوله تأکید بر فرهنگ عامه‌پسند

۰	۱	۲	میزان رییس جمهور
x			هاشمی
x			خاتمی
		x	احمدی‌نژاد
x			روحانی

از میان رؤسای جمهور ایران تنها کسی که از این مقوله بهره برده، احمدی‌نژاد بوده است. کاربرد عباراتی نظیر: چه خشه، دشمنل و خوشا شیراز و ... است. وی سعی می‌کرد در هر استانی که وارد می‌گردد، به سبک و سیاق آن استان و با زبان محلی همانجا برای بیان پیوند خود با مردم استفاده کند. سه رییس جمهور دیگر با زبان رسمی با مردمی که از تنوع زبانی و قومی برخوردارند، گفتگو و سخنرانی می‌کنند.

* نادیده گرفتن و تخطئه فرهنگ خاص صنفی و حرفه‌ای: یک مضمون به نام طرد فرهنگ غیربومی دارد. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

جدول ۱۱. فراوانی کدها در مقوله نادیده گرفتن و تخطئه فرهنگ خاص صنفی و حرفه‌ای

۰	۱	۲	میزان رییس جمهور
		x	هاشمی
x			خاتمی
x			احمدی‌نژاد
x			روحانی

هاشمی رفسنجانی تنها رییس جمهور ایران است که فرهنگ‌های دیگر را نادیده گرفته و به تخطئه آنها می‌پردازد. وی از واژه‌هایی نظیر فرهنگ منحط غربی و نیروهای اهریمنی بیگانه استفاده می‌کند و بجای تفاوت‌های فرهنگی از واژگان اخلاقی (خوب و بد) استفاده می‌کند.

* ستایش ارزش‌ها و میراث‌های ملی و مذهبی: برای این مقوله پنج مضمون مورد شناسایی قرار گرفت: ارج نهادن به ارزش‌ها، برجسته کردن نمادها، احیای ارزش‌های گذشته، حق‌طلبی، تشبه به قدسیین.

جدول ۱۲. فراوانی کدها در مقوله ستایش ارزش‌ها و میراث‌های ملی و مذهبی

میزان رییس جمهور	بسیار زیاد (۱۶ تا ۲۰)	زیاد (۱۲ تا ۱۶)	متوسط (۸ تا ۱۲)	کم (۴ تا ۸)	بسیار کم (۰ تا ۴)
هاشمی			x		
خاتمی	x				
احمدی‌نژاد		x			
روحانی			x		

هاشمی رفسنجانی در مجموع ۱۱ بار از ارزش‌های ملی و مذهبی سخن گفته است که ۱ مورد آن مربوط به ارج نهادن به ارزش‌ها (انعکاس ندای پیامبر)، ۳ مورد مربوط به برجسته کردن نمادها (امام خمینی، تداوم راه امام، استمداد از انوار قدسیه بارگاه رضوی)، ۵ مورد مربوط به احیای ارزش‌های گذشته (اسلام بعنوان قانون حاکم، ام‌القری، پاسداری از اسلام و آرمان‌های انقلاب، اسلام تمدن‌ساز) و ۲ مورد مربوط به حق‌طلبی (کشور امام زمان، ایران تنها صدای حق) است. در این مورد هاشمی صرفاً بر ارزش‌های مذهبی تأکید داشته و اصولاً اشاره‌ای به ارزش‌های ملی ندارد.

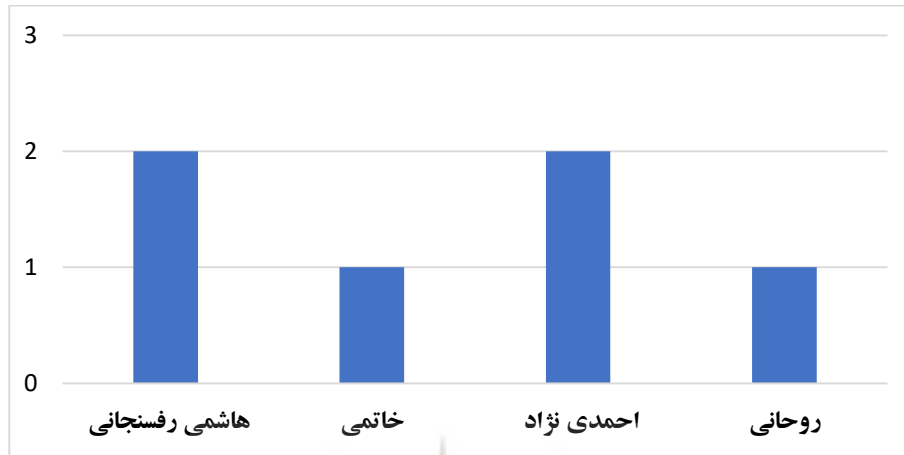
خاتمی ۱۸ بار به تمجید از ارزش‌های ملی و مذهبی پرداخته است که در این میان سهم ارج نهادن به ارزش‌ها ۷ کد (دوران طلایی فرهنگ و هنر، فرهنگ اسلامی / شعور ایرانی، فرهنگ شیعی علوی، نفوذ فرهنگ ملی در میان اقوام مهاجر، نهضت ملی شدن

نفت، ۲۲ بهمن خواست تاریخی ملت، عهد و پیمان دینی)، برجسته کردن نمادها ۶ کد (زبان فارسی سرمایه ملی، انسان دوستی امیرالمؤمنین، آزادی حضرت زهرا، رفتار انسانی و الهی امام صادق، اخلاق محمدی، عدالت علوی)، احیای ارزش‌های گذشته ۲ کد (نهضت مشروطه، هویت تاریخی و فرهنگی)، حق طلبی ۱ کد (عاشورای حسینی) و تشبیه به قدیسین ۲ کد (پیامبر و خاندان او، آموزش‌های امام صادق) بوده است. خاتمی هم به ارزش‌های ملی و هم ارزش‌های مذهبی به صورت توأمان پرداخته است.

احمدی‌نژاد با ۱۶ کد به این مقوله اشاره کرده است که شامل: ارج نهادن به ارزش‌ها ۵ کد (آرمان الهی، فرزندان پیامبر، خدمتگذاری راه و رسم اولیاء و بزرگان، ایثار و جهاد، سال مزین به نام پیامبر)، برجسته کردن نمادها ۲ کد (حضرت مهدی، قطب عالم امکان)، احیای ارزش‌های گذشته ۴ کد (فرهنگ و هویت مبتنی بر دین، فرهنگ ناب اسلامی، اعتلای دین، پیروی از پیامبر در ساخت جامعه)، حق طلبی (ملت حسینی، ندای پیامبران، ندای توحید)، تشبیه به قدیسین (پیامبر عدالت، پیروی از الگوی پیامبر) است. در این مورد احمدی‌نژاد نیز در سخنرانی‌های دوره مسئولیت خود همچون هاشمی صرفاً بر ارزش‌های مذهبی تأکید دارد و اشاره‌ای به ارزش‌های ملی ندارد.

روحانی نیز همچون خاتمی همزمان بر ارزش‌های ملی و مذهبی تأکید دارد. او در مجموع ۱۰ بار به تمجید از ارزش‌هایی پرداخته که از این میان ۲ مورد مربوط به احیای ارزش‌های گذشته (هویت ایرانی و اسلامی، اسطوره تاریخی و فرهنگ ایرانی) و ۸ مورد مربوط به ارج نهادن به ارزش‌های مذهبی و اخلاقی و ملی رایج (امانت‌داری و پایداری به عهد و پیمان، اسلام و مرجعیت عامل انقلاب، دغدغه جمهوریت و اسلامیت، سال حضرت فاطمه زهرا، سردار جنگل، آغاز دولت با ماه مبارک رمضان، آغاز دولت با سالروز مشروطه، چهره رحمانی و انسانی اسلام) است. روحانی مردم ایران را دارای هویتی ایرانی و اسلامی می‌داند که در عرصه سیاست بر جمهوریت و اسلامیت توأمان تأکید دارند.

نمودار ۴. فراوانی بُعد فرهنگی پوپولیسم در گفتار رؤسای جمهور

در مجموع در بُعد پوپولیسم فرهنگی تمام رؤسای جمهور از مؤلفه «ستایش ارزش‌ها و میراث‌های ملی و مذهبی» استفاده کرده‌اند. روحانی، خاتمی و احمدی‌نژاد مؤلفه «نادیده گرفتن و گاه تخطئه فرهنگ خاص صنفی و حرفه‌ای» را بکار نبرده و همچنین خاتمی، روحانی و هاشمی بر مؤلفه «فرهنگ عامه پسند» تأکید نداشته‌اند. نمود بُعد فرهنگی بیشتر در احمدی‌نژاد و هاشمی رفسنجانی برجسته است. البته هاشمی فرهنگ‌های دیگر را تخطئه می‌کند و فرهنگ‌های غیرخودی را دارای اصالت ندانسته بلکه آنان را منحرف و تباه در نظر می‌گیرد. احمدی‌نژاد نیز فرهنگ توده‌ها و لایه‌های زیرین اجتماعی را می‌ستاید.

ث- بعد سیاسی پوپولیسم

* بسیج سیاسی توده‌ها: این مقوله با مضمون نقش توده‌های مردم در عرصه سیاست و فراخواندن آنان به این صحنه است.

جدول ۱۳. فراوانی کدها در مقوله مشارکت دادن توده‌های در حاشیه

بسیار کم (۰)	کم (۱)	متوسط (۲)	زیاد (۳)	بسیار زیاد (۴)	میزان رییس جمهور
	x				هاشمی
		x			خاتمی
		x			احمدی‌نژاد
				x	روحانی

در این مقوله هاشمی رفسنجانی ۱ کد (حضور مردم در صحنه‌های انقلاب اسلامی) خاتمی ۲ کد (تعلق انقلاب به همه مردم، دولت نیازمند مشارکت و حضور مردم) احمدی‌نژاد ۲ کد (قیام همگانی، تعلق انقلاب به همه مردم) روحانی ۴ کد (حضور مردم در پای صندوق‌های رأی، مشارکت گسترده مردم، قیام یکپارچه ملت، حضور ملت در صحنه، عامل پیروزی) داشته‌اند.

گروه‌های در حاشیه در گفتار هاشمی رفسنجانی شامل زنان؛ در گفتار خاتمی شامل فقرا، منفعلان سیاسی، حذف‌شدگان عرصه سیاسی؛ در گفتار احمدی‌نژاد شامل لایه‌های زیرین جامعه، روستاییان، افراد مذهبی، نیروهای انقلابی، اسلام‌گرایان، لایه‌های پایین شهری، افراد کم درآمد؛ در گفتار روحانی شامل زنان، اقلیت‌های قومی و مذهبی، اصلاح‌طلبان و اصول‌گرایان سنتی، منفعلان سیاسی و برون‌ایستادگان از عرصه سیاسی و سرخوردگان و رنجوران عرصه اقتصادی کشور بویژه جوانان می‌شود.

* ساده‌سازی مسائل سیاسی: یک مضمون برای این مقوله شناسایی شده است: تقلیل مسائل سیاسی به ارزش‌ها و امور عامه پسند.

جدول ۱۴- فراوانی کدها در مقوله سادگی و دوری از پیچیدگی‌های سیاسی

بسیار کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۵)	بسیار زیاد (۷)	میزان رییس جمهور
x					هاشمی
x					خاتمی
				x	احمدی‌نژاد
	x				روحانی

در این مقوله، هاشمی ۱ کد (حضور مردم در مراسم آئینی نشانه دموکراسی)، خاتمی ۱ کد (دادن شهید در راه تأمین امنیت) احمدی‌نژاد ۷ کد (محروم کردن مردم ایران از حقوقشان توسط قدرتمندان، ملت خودشناخته، عبور از ماده گرایی و قدرت‌طلبی، نصیحت ملت به قدرتمندان، عذرخواهی کردن قدرتمندان از ملت ایران، تعظیم در برابر ملت ایران، مخالفت دنیا با مردم ایران مانع دستیابی به انرژی هسته‌ای نمی‌شود)، روحانی ۲ کد (انتخابات مانع شکاف بین دولت و ملت، ایستادگی در برابر طمع دشمنان به واسطه مردم) بیان کرده‌اند.

در میان رؤسای جمهور، خاتمی توجه بیشتری به پیچیدگی مسائل سیاسی داشته و احمدی‌نژاد بیشترین ساده‌سازی را از این مسائل ارائه داده است.

* ناکافی دانستن نظام‌های سیاسی صرفاً مبتنی بر نمایندگی: این مقوله یک مضمون دارد که شامل اصالت دادن به حضور مستقیم توده‌ها در سیاست است.

جدول ۱۵. فراوانی کدها در مقوله ناکافی دانستن نظام‌های صرفاً مبتنی بر نمایندگی

۰	۱	۲	میزان رییس جمهور
	x		هاشمی
		x	خاتمی
		x	احمدی‌نژاد
	x		روحانی

در مورد این مقوله، هاشمی ۱ کد (در جریان امور قرار دادن مردم بصورت مستقیم)، خاتمی ۲ کد (مردم نظارت کننده حکومت، مسئولیت در برابر مردم)، احمدی نژاد ۲ کد (مردم نظاره گر دولت، دولت مسئول در برابر مردم) و روحانی ۱ کد (در میان گذاشتن مسائل با مردم) اختصاص داده‌اند.

✳ نادیده گرفتن سازوکار نهادی: این مقوله یک مضمون دارد که عبارت از دورزدن نهادهای موجود است.

جدول ۱۶. فراوانی کدها در مقوله انکار سازوکار نهادی

میزان رییس جمهور	بسیار زیاد (۴)	زیاد (۳)	متوسط (۲)	کم (۱)	بسیار کم (۰)
هاشمی				x	
خاتمی					x
احمدی نژاد	x				
روحانی			x		

در میان رؤسای جمهور ایران تنها خاتمی به نهادهای موجود اعتماد دارد و درصدد دور زدن آنها بر نمی‌آید. هاشمی رفسنجانی ۱ کد (فرستادن هیأت موردی برای رسیدگی به وضعیت استان‌ها)، احمدی نژاد ۵ کد (تمسخر قطعنامه و تحریم‌های سازمان ملل متحد، مردم نظاره گر مستقیم اعمال دولت، ظلم و تبعیض شورای امنیت، سازمان‌های بین‌المللی خودساخته، ورود شخصی به دستگاه‌ها)، روحانی ۲ کد (عهد بستن با مردم، پاسخ‌گویی در برابر مردم) به این مقوله اختصاص داده‌اند.

هاشمی نسبت به نهادهای داخلی بی‌توجه است اما نهادهای بین‌المللی را جدی می‌گیرد و نسبت به آنها حساس است. احمدی نژاد بیشترین ناسازگاری را با نهادها داشته و هم سازوکار نهادهای داخلی و هم نهادهای بین‌المللی را انکار می‌کند. بعد بین‌المللی انکار نهادها توسط وی با بحث پیشبرد برنامه هسته‌ای ایران سازگاری دارد. اقدام به انحلال سازمان برنامه، اوج بی‌اعتمادی او را به مطالعات و نظرات کارشناسی در تصمیمات سیاسی

و اقتصادی نشان می‌دهد. روحانی نیز به نهادهای داخلی بی‌اعتماد اما نهادهای بین‌المللی را قبول دارد. او خود را در مقابل مردم پاسخ‌گو می‌داند.

* ستیزه‌جویی در سیاست داخلی و خارجی: ستیزه‌جویی تمام رؤسای جمهور ایران در سه مضمون قرار می‌گیرد: ضدیت با دشمنان داخلی، ضدیت با دشمنان خارجی و ضدیت با دشمنان منطقه‌ای. در میان چهار رئیس جمهور مذکور، خاتمی نسبت به همتایان خود کمترین و احمدی‌نژاد بیشترین استفاده را از این مقوله کرده است. هاشمی و روحانی در یک سطح قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۷. فراوانی کدها در مقوله ستیزه‌جویی در سیاست داخلی و خارجی

میزان رئیس جمهور	بسیار زیاد (۱۳ تا ۱۵)	زیاد (۱۰ تا ۱۲)	متوسط (۷ تا ۹)	کم (۴ تا ۶)	بسیار کم (۰ تا ۳)
هاشمی	x				
خاتمی			x		
احمدی‌نژاد	x				
روحانی	x				

در سخنرانی‌های منتخب، هاشمی ۱۳ کد برای این مقوله داشته که شامل: ۸ کد برای دشمنان جهانی (کفر جهانی، صهیونیسم بین‌الملل، امپریالیسم، دشمنان اسلام / فرانسه، غرب و مکتب‌های آن / لیبرالیسم و مارکسیسم، شیطان‌های ظالم و ستمگر، امریکا و استکبار)، ۳ کد برای مضمون دشمنان داخلی (غاصبان حکومت جمهوری اسلامی، حکومت طاغوت، رژیم شاه پهلوی) و ۲ کد برای مضمون دشمنان منطقه‌ای (کشورهای صد در صد خفقان، عراق دوره صدام) است.

خاتمی ۹ کد به این مقوله اختصاص داده که شامل: ۳ کد برای مضمون دشمنان جهانی (استعمار، قدرت‌های بزرگ، آمریکا) ۵ کد برای مضمون دشمنان داخلی (نظام پهلوی، گروهک فاسد منافقین، استبداد، رژیم فاسد و بیگانه با فرهنگ ملی، رضاخان مزدور بیگانگان) و ۱ کد برای مضمون دشمنان منطقه‌ای (تروریسم) است.

احمدی‌نژاد ۱۵ کد برای این مقوله به کار گرفته که شامل: ۱۱ کد برای دشمنان جهانی (مکاتب بشری، اندیشه مادی‌گرایی، استعمار و سلطه آن، استکبار، امریکا، انگلیس، دولت‌های عدالت‌گریز، صهیونیسم / هولوکاست، قدرت‌پرستان و زورگویان، طرف‌های مذاکره‌کننده هسته‌ای، دشمنان ملت ایران) ۳ کد برای مضمون دشمنان داخلی (دولت وابسته به غرب، استبداد داخلی، دولت‌های قبل) و ۱ کد برای دشمنان منطقه‌ای (تروریسم) است.

روحانی ۱۴ کد به این مقوله اختصاص داده که شامل: ۶ کد برای مضمون دشمنان جهانی (امریکا، کفر جهانی، کشورهای زورگو، بدخواهان ایران، طرف‌های مذاکره در قضیه هسته‌ای، استعمارگران)، ۵ کد برای مضمون دشمنان داخلی (تازه‌کاران در عرصه سیاست داخلی، افراد دوقطبی‌ساز جامعه، رژیم پهلوی، رژیم کودتا، استبداد‌گرایان) و ۳ کد برای مضمون دشمنان منطقه‌ای (افراط‌گرایان، تروریسم، قدرت‌های منطقه‌ای) است. در مجموع از نظر هاشمی، دشمنان ایران افراد و نیروهایی هستند که با اسلام‌گرایی و انقلاب اسلامی ایران ستیزه دارند. دشمنان از نظر خاتمی آن‌هایی هستند که شیوه استبدادی و استعماری را در پیش گرفته‌اند و حاکمیت مردم را زیر سوال می‌برند. دشمنان در نظر احمدی‌نژاد شامل مخالفان حق مسلم مردم ایران یعنی انرژی هسته‌ای است. دشمنان در نظر روحانی نیز شامل افراد و نیروهایی می‌شود که باعث شکاف میان دولت و ملت و بی‌اعتمادی مردم نسبت به نظام می‌شوند.

* **ضدیت با نخبگان:** این مقوله یک مضمون را در بر می‌گیرد که عبارت است از: بی‌اعتنایی به روشنفکران، صاحب‌نظران و کارشناسان

جدول ۱۸. فراوانی کدها در مقوله ضدیت با روشنفکران

ندارد	دارد	نسبت رییس جمهور
x		هاشمی
x		خاتمی
	x	احمدی‌نژاد
x		روحانی

در میان رؤسای جمهور ایران تنها کسی که در سخنان خود با نخبگان ضدیت نشان داده، احمدی‌نژاد است. وی معتقد است که باید امور را به دست پرتوان مردم سپرد. او عده‌ای از روشنفکران را به بزغاله تشبیه کرد و به نظرات و هشدارهای اقتصاددانان واقعی نهاد.

* ادعای نمایندگی واقعی مردم: این مقوله یک مضمون دارد که شامل تصور خود بعنوان تجسم اراده ملت است.

جدول ۱۹. فراوانی کدها در مقوله خود را نماینده واقعی مردم دانستن

بسیار کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	بسیار زیاد (۵)	میزان رییس جمهور
x					هاشمی
	x				خاتمی
				x	احمدی‌نژاد
		x			روحانی

همه رؤسای جمهور ایران خود را نماینده واقعی مردم و تجسم اراده آنها تلقی کرده‌اند. در این مورد هاشمی رفسنجانی ۱ کد (ادعای برخورداری از رأی وسیع مردم)، خاتمی ۲ کد (خدمتگزار کوچک مردم، دولت نماینده مردم) احمدی‌نژاد ۵ کد (دولت برخاسته از اراده ملت، دولت خدمتگزار مردم، دولت متکی به ملت، دولت اسلامی برآمده از مردم، سخن گفتن از زبان ملت) و روحانی ۳ کد (نوکر ملت، نماینده همه مردم ایران،

دولت برخاسته از اراده مردم) به این مقوله اختصاص داده‌اند. هاشمی به فکر پر کردن شکاف میان ملت با انقلاب و دولت بود، خود را هم نماینده مردم و هم نماینده انقلاب اسلامی که آن هم برآمده از مردم بود، معرفی می‌کرد. با این حال هاشمی کمترین میزان از این مقوله را داراست. خاتمی دولت خویش را از مردم می‌داند که به نمایندگی از آنها برنامه‌های کشور را اجرایی می‌کند. احمدی‌نژاد بیشترین کدها از این مقوله را به خود اختصاص داده است. مطالبات اسلام‌خواهی و ضدیت با وضعیت موجود احمدی‌نژاد را وامی‌داشت که دولتش را هم دولت اسلامی و هم دولت مردم‌پندارد. روحانی می‌خواست اینچنین وانمود کند که نماینده همه مردم است.

نمودار ۵. فراوانی بُعد سیاسی پوپولیسیم در گفتار رؤسای جمهور

در مجموع، در بُعد سیاسی پوپولیسیم، هاشمی رفسنجانی ۱۸ کد، خاتمی ۱۶ کد، احمدی‌نژاد ۳۶ کد و روحانی ۲۶ کد را در سخنان خود بازتاب داده‌اند. در پوپولیسیم سیاسی، هاشمی رفسنجانی بیشترین کد مربوط به ستیزه‌جویی می‌باشد و پس از آن به صورت مساوی؛ مشارکت دادن توده‌های در حاشیه، ناکافی دانستن نظام‌های صرفاً مبتنی بر نمایندگی، خود را نماینده واقعی مردم دانستن، سادگی و دوری از پیچیدگی‌های سیاسی و انکار سازوکار نهادها قرار دارند. در این میان فقط مؤلفه ضدیت با نخبگان در سخنان

هاشمی دیده نمی‌شود. بعد سیاسی پوپولیسم در سخنان خاتمی بیشتر در مؤلفه‌های مشارکت توده‌های در حاشیه، ناکافی دانستن نظام‌های صرفاً مبتنی بر نمایندگی، سادگی و دوری از پیچیدگی‌های سیاسی، خود را نماینده واقعی مردم دانستن و ستیزه‌جویی نمود یافته و ضدیت با نخبگان و انکار سازوکار نهادی در سخنان او دیده نمی‌شود. بیشترین فراوانی پوپولیسم سیاسی خاتمی مربوط به ستیزه‌جویی است و کمترین آن مربوط به سادگی و دوری از پیچیدگی‌های سیاسی. بعد سیاسی پوپولیسم در سخنان احمدی‌نژاد تمام مؤلفه‌هایی را شامل می‌شود که بیشترین آن مربوط به ستیزه‌جویی و پس از آن سادگی و دوری از پیچیدگی‌های سیاسی، انکار سازوکار نهادی و ادعای نمایندگی واقعی مردم است. روحانی نیز به جز مؤلفه ضدیت با نخبگان، بقیه مؤلفه‌های پوپولیسم سیاسی را داشته است.

جمع‌بندی وزن پوپولیسم در گفتارهای رؤسای جمهور چهارگانه: جدول زیر فراوانی ابعاد و کدهای هر یک از چهار رئیس جمهور منتخب را نشان می‌دهد:

جدول ۲۰. مجموع فراوانی کدها در ابعاد چهارگانه پوپولیسم

مجموع	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	سیاسی	ابعاد پوپولیسم رئیس جمهور
۵۲	۱۳	۲۰	۱	۱۸	هاشمی رفسنجانی
۵۸	۱۸	۲۳	۱	۱۶	خاتمی
۱۱۱	۱۸	۴۵	۱۲	۳۶	احمدی‌نژاد
۷۳	۱۰	۲۸	۹	۲۶	روحانی

نتیجه‌گیری

این پژوهش به منظور بررسی سویه‌های مردم‌گرایی در گفتار رؤسای جمهور (هاشمی رفسنجانی، خاتمی، احمدی‌نژاد و روحانی) صورت گرفت. پوپولیسم در یک فرد خاص نمود ندارد بلکه می‌تواند رهبران و سیاستمداران گوناگونی را در بر بگیرد. از این رو فرضیه اصلی تحقیق اثبات شد. در واقع بخاطر ماهیت انقلاب که توده‌ها را به صحنه‌های سیاسی و اجتماعی جامعه کشاند، سیاستمداران بعدی نیز چاره‌ای جز تمایل به سمت توده‌ها نداشتند

اما این امر با شدت و حدت همراه بود و در همه سیاستمداران به صورت یکسان نبود. جامعه سیاسی در ایران در طول چندین سال در مورد پوپولیسم دچار نوعی بدفهمی شده است. بنابراین این تحقیق، نادرستی روایت مسلط در ایران را بصورت علمی و آکادمیک نشان داد و اثبات نمود که پوپولیسم فرازمانی، فرامکانی و در هر جامعه‌ای متمایز از جوامع دیگر است.

رهبران سیاسی در ایران مردم را فاضل و از تعبیر متنوعی برای این منظور استفاده می‌کنند. در مقابل غیریت آنان متفاوت بوده و بسته به زمان خود، آنان را مشخص می‌کنند. هاشمی حق با توده‌ها بودن را از بُعد اقتصادی و در عدم دست‌اندازی در حقوق آنان می‌داند و در چارچوب اسلام مفصل‌بندی‌های خود را شکل می‌بخشد. همچنین غیریت ایشان در داخل منافقین، حکومت پهلوی و دولت میرحسین موسوی و در خارج دولت‌های غیراسلامی شرور است. مردم برای وی به صورت غیرسازمان‌یافته اهمیت دارند و به صحنه کشاندن توده‌ها را نماد دموکراسی واقعی می‌بیند. بدین خاطر اعتقاد چندانی به نهادها نیز ندارد.

خاتمی حق با توده‌ها را از بعد سیاسی و حاکمیت مردم بر سرنوشت خویش می‌داند. در نظر وی مردم باید به صورت سازمان‌یافته و در قالب جامعه مدنی قرار بگیرند. به همین خاطر وی با نهادها هیچگونه ضدیتی نداشته، روشنفکران را می‌ستاید و جامعه را دارای تمایزات اجتماعی می‌بیند. او به ارزش‌های ملی و مذهبی به صورت توأمان اشاره دارد. دیگری پوپولیسم خاتمی آن‌هایی هستند که مانع حاکمیت سیاسی مردم می‌شوند که از جمله آن‌ها می‌توان به استبدادگران و استعمارگران اشاره نمود.

دولت نهم حق با توده‌ها بودن را در پیوند با انرژی هسته‌ای و بالطبع تقابل با نظام سلطه قرار داده بود. نگاه ویژه او به سمت «حاشیه‌ها» بود و از بازگشت به گذشته و احیای حقوق پایمال شده مردم سخن می‌گفت که حکایت از ضدیت وی با نظم موجود است. در این چارچوب مفهوم «عدالت اجتماعی» و «ضدیت با مفسدان اقتصادی» در گفتارش رنگ و بوی خاصی به خود می‌گیرد. توزیع ثروت و سرکوب سرمایه‌داران اولویت اصلی او

برای زدودن غبارهای جامعه به شمار می‌رود. ویژگی مهم احمدی‌نژاد ساده‌سازی مسائل پیچیده و ساده سخن گفتن با مردم بدون تمایز آن هم بصورت مستقیم است. غیریت در پوپولیسم احمدی‌نژاد شامل نظام سلطه به خصوص غرب، مافیای قدرت، روشنفکران و نهادها می‌شود.

روحانی حق با توده‌ها بودن را در کاهش درد و رنج و چرخیدن زندگی آنان در کنار چرخیدن انرژی هسته‌ای می‌داند. در واقع بعد اقتصادی و معیشتی مردم در روحانی پررنگ است و خواهان تغییر وضعیت معیشتی مردم است. وی به حقوق اقلیت‌ها نیز احترام می‌گذارد و بر جنبه‌های ملی و مذهبی توأمان تأکید دارد. ستیزه او با آنانی است که هم در عرصه سیاسی در داخل کشور تازه کار هستند و نتایج مصیبت‌باری را بر جای می‌گذارند و هم در خارج، دولت‌هایی هستند که با ایران سر ناسازگاری دارند و به ملت ظلم کرده‌اند. اگرچه او با روشنفکران تضادی ندارد اما در برخی از موارد به انکار نهادها نیز می‌پردازد. یکی از استدلال‌های این پژوهش آن است که هر رییس جمهوری به نوعی از دورن بسترها و شرایط سیاسی و اجتماعی دوره قبل سر بر می‌آورد و با دوره گذشته تفاوت دارد. عبارتی انتقاد او از دوره پیشین زمینه‌ساز ظهورش می‌گردد. هاشمی را گفتمان عدالت اجتماعی دولت موسوی، خاتمی را استبداد سیاسی دوره هاشمی، احمدی‌نژاد را غفلت دولت خاتمی از حاشیه‌ها و حل نشدن پرونده هسته‌ای و روحانی را وضعیت وخیم اقتصادی و تحریم‌های جامعه جهانی در دوره احمدی‌نژاد بر سریر قدرت قرار داد.

ORCID

Hashem Qadri

Abolfazi Delavari

Ahmad Golmohammadi

<https://orcid.org/0000-0002-7842-4335>

<https://orcid.org/0000-0002-7842-4335>

<https://orcid.org/0000-0003-1967-8041>

منابع

- آبراهامیان، یرواند، (۱۳۷۷)، *ایران بین دو انقلاب*، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، چاپ ۱، تهران، نشر نی.

- احمدی‌نژاد، محمود، (۱۳۸۴)، سخنرانی در روز مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری در تاریخ ۱۲ مرداد. بازیابی شده در تاریخ: ۱۸ فروردین ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- احمدی‌نژاد، محمود، (۱۳۸۴)، سخنرانی در روز مراسم تحلیف دوره اول در تاریخ ۱۵ مرداد. بازیابی شده در تاریخ: ۲ اردیبهشت ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- احمدی‌نژاد، محمود، (۱۳۸۵)، سخنرانی در جمع مردم یاسوج در تاریخ ۵ فروردین. بازیابی شده در تاریخ: ۲۵ خرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- احمدی‌نژاد، محمود، (۱۳۸۵)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ: ۲۵ بهمن ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.

- احمدی‌نژاد، محمود، (۱۳۸۶)، سخنرانی در جمع مردم شیراز در تاریخ ۲۷ فروردین، بازیابی شده در تاریخ: ۲۷ بهمن ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- احمدی‌نژاد، محمود، (۱۳۸۷)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ: ۲۷ بهمن ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.

- ارسطو، (۱۳۹۰)، سیاست، ترجمه حمید عنایت، تهران: امیرکبیر.

- استریناتی، دومینیک، (۱۳۸۰)، مقدمه‌ای بر نظریه‌های فرهنگ مردمی، ترجمه معصومه جمشیدی، تهران: گام نو، چاپ دوم.

- بارنز، هری المر؛ بکر، هوارد، (۱۳۷۰)، تاریخ اندیشه اجتماعی از جامعه ابتدایی تا جامعه جدید، ترجمه جواد یوسفیان و علی اصغر مجیدی، تهران: امیرکبیر.

- تاگارت، پل، (۱۳۸۱)، پوپولیسیم، ترجمه حسن مرتضوی، تهران: نشر آشیان.

- خاتمی، سید محمد، (۱۳۷۶)، سخنرانی در روز مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری در تاریخ ۱۲ مرداد. بازیابی شده در تاریخ: ۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- خاتمی، سید محمد، (۱۳۷۶)، سخنرانی در روز مراسم تحلیف در تاریخ ۱۳ مرداد، بازیابی شده

در تاریخ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- خاتمی، سید محمد، (۱۳۷۷)، سخنرانی در جمع مردم زاهدان در تاریخ ۱ اردیبهشت، بازیابی شده در تاریخ ۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- خاتمی، سید محمد، (۱۳۷۷)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ ۵ خرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- خاتمی، سید محمد، (۱۳۷۸)، سخنرانی در جمع مردم خرم‌آباد در تاریخ ۲۵ فروردین، بازیابی شده در تاریخ ۲۸ خرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- خاتمی، سید محمد (۱۳۷۹)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ ۳ مرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.

- دال، رابرت، (۱۳۷۸)، دربارهٔ دموکراسی، ترجمه حسن فشارکی، تهران: شیرازه.

- دراج، منوچهر، (۱۳۹۷)، *از زرتشت تا خمینی (پوپولیسم و ناهمسازی در ایران)*، ترجمه فرخزاد فرزین زند، تهران: موسسه فرهنگی انتشاراتی پر.

- دراج، منوچهر، (۱۹۹۰)، *از زرتشت تا فرقه‌گرایی مذهبی خمینی در ایران*، انگلستان: رانیر.

- درویش‌پور، مهرداد، (۱۴۰۰)، «گذر از انقلاب پوپولیستی به انقلاب اسلامی»، قابل دسترسی در:

<https://pecritique.files.wordpress.com/2021/04/mehrdad-darvishpour-transition-from-populist-to-islamic-revolution.pdf>.

- روحانی، حسن، (۱۳۹۲)، سخنرانی در روز مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری در تاریخ ۱۲ مرداد، بازیابی شده در تاریخ ۵ مرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- روحانی، حسن، (۱۳۹۲)، سخنرانی در روز مراسم تحلیف در تاریخ ۱۳ مرداد، بازیابی شده در تاریخ ۱۰ مرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.

- روحانی، حسن، (۱۳۹۳)، سخنرانی در جمع مردم زاهدان در تاریخ ۲۶ فروردین، بازیابی شده در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.

- روحانی، حسن، (۱۳۹۳)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ ۱۰ شهریور

- ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.
- روحانی، حسن، (۱۳۹۴)، سخنرانی در جمع مردم گیلان در تاریخ ۲۷ فروردین، بازیابی شده در تاریخ ۳ شهریور ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.
- روحانی، حسن، (۱۳۹۵)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ ۲۶ مرداد ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.
- زیباکلام، صادق؛ سلطانی فر، محمد؛ میرزاخانیان، آئی، (۱۳۹۰) «بررسی کارکرد رسانه نوشتاری در ایجاد و گسترش پوپولیسیم در ایران»، *فصلنامه فرهنگ ارتباطات*، دوره ۱، شماره ۱.
- سرزعی، علی، (۱۳۹۶)، *پوپولیسیم ایرانی*، تهران: نشر کرگدن.
- عبدی، عباس، (۱۳۹۵)، هرکس جای احمدی نژاد بود همان کارها را می کرد، قابل دسترس در: <https://www.magiran.com/article/3379177>.
- فراتی، عبدالوهاب، (۱۳۹۳)، *پوپولیسیم*، تهران: کانون اندیشه جوان.
- کیان پور، امیر، (۱۳۸۶)، «بازبینی وضعیت پوپولیسیم»، *فصلنامه فرهنگی و اجتماعی گفتگو*، شماره ۴۹.
- لانس، ژوستین، (۱۳۸۸)، «آمریکاستیزی و پوپولیسیم در آمریکای لاتین»، ترجمه ف.م هاشمی، *چیستا*، شماره ۲۶۱، مرداد.
- لیست، سیمور مارتین [و همکاران]، (۱۳۸۳)، *دایره المعارف دموکراسی*، ترجمه جمعی از مترجمان به سرپرستی کامران فانی و نورالله مرادی تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین-المللی وزارت امور خارجه.
- مولر، یان ورنر، (۱۳۹۶)، *پوپولیسیم چیست؟*، ترجمه بابک واحدی. تهران: نشر بیدگل.
- مهدویان، هادی، (۱۳۸۶)، «تب پوپولیسیم، سردی واقعیت» *روند اقتصادی*، خرداد، شماره ۳۲.
- هاشمی، احمد، (۱۴۰۰)، «پوپولیسیم حکومتی در ایران و چهره پوپولیسیم طیفی از اپوزیسیون برونمرزی». قابل دسترس در: <https://www.akhbar-rooz.com/108899/1400/01/13>.
- هاشمی رفسنجانی، اکبر، (۱۳۶۸)، سخنرانی در روز مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری در تاریخ ۱۲ مرداد، بازیابی شده در تاریخ ۴ آبان ۱۳۹۵، به نقل از سایت: <https://www.president.ir/fa/Archive>.
- هاشمی رفسنجانی، اکبر، (۱۳۶۸)، سخنرانی در روز مراسم تحلیف در تاریخ ۲۶ مرداد، بازیابی

شده در تاریخ ۸ آبان ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- هاشمی رفسنجانی، اکبر، (۱۳۶۹)، سخنرانی در جمع مردم مشهد در تاریخ ۲۴ خرداد، بازیابی شده در تاریخ ۱۴ آبان ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- هاشمی رفسنجانی، اکبر، (۱۳۶۹)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ ۲۱ آذر ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- هاشمی رفسنجانی، اکبر، (۱۳۷۰)، سخنرانی در جمع مردم شیراز در تاریخ ۲۹ فروردین، بازیابی شده در تاریخ ۷ آذر ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

- هاشمی رفسنجانی، اکبر، (۱۳۷۱)، سخنرانی در روز مراسم ۲۲ بهمن، بازیابی شده در تاریخ ۳ دی ۱۳۹۵، به نقل از سایت:

<https://www.president.ir/fa/Archive>.

References

- Aiii , Assss , (2))) , “Anyone in Ahmadinejad's Place Would have Done tee Smne Tii gg” , Available at: <https://www.magiran.com/article/3379177>. [In Persian]
- Abrahamian, Eervand, (1993), *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*, University of California Press.
- Abrahamian, Eervand, (1998), *Iran between Two Revolutions*, Translated by Ahmad Gul Mohammadi and Mohammad Ebrahim Fatahi, Print 1, Tehran: Ney Publication. [In Persian]
- Ammññeeja, aa mm,,, ,4444), ZZZZch nn the Inauguration Day of the rrr st Trr m nn Aggttt ,, Retrieved on: April 6, 2016, citing the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Ammiii eejdd, aa mm,,, ( ))))) eeeee ee nn tee Dyy ff tee cccc tt inn ff tee rr ssinntill Decree nn Aggttt ,, Retrieved on: April 21, 2016, citing the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Ammiii eej,,, aa mm,,, ,6666), pppeech to Yssouj lllll l nn aa rhh ”””” , Retrieved on: June 14, 2016, citing the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Ammiii eej,,, Mmmmm , ,7777), pppeech nn tee Day ff tee Cermnyyy nn 11 rrrr urry,, Retrieved on: February 13, 2016, citing the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]

- Ahmiii eej,, Mmmm,, ,7777), ñññeehh to tee Pool e of hhirzz nn April
,, Retrieved on: February 15, 2016, citing the site:
<https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Ahmadinejad, Mahmoud, (2009), ,, eech nn tee Day ff tee Cermnyyy nn
00 bbbraary,, retrieved on: February 15, 2016, quoted from the site:
<https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Albertazzi, Daneile & McDonnell, Duncan, (2008), *Twenty-First Century
Populism*, PALGRAVE MACMILLAN Houndmills, Basingstoke,
Hampshire RG21 6XS and 175 Fifth Avenue, New York.
- Arditi, Bnnjmnín (2444), ppppll imm ss a ppctre ff Dmnnrr ayy: A
Rssssss t t C Cvvvv””, *Political Studies*, Vol. 52, pp 135–143.
- Aristotle, (2011), *Politics*, Translated by Hamid Enayat, Tehran: Amir
Kabir. [In Persian]
- Barnes, Harry Elmer; Becker, Howard, (1991), *History of Social Thought
from Early Society to Modern Society*, Translated by Javad Yousefian
and Ali Asghar Majidi, Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Brrr, Rññññ R, (2))) , lllll l st,, Ott ii drrs nnd Att i-Establishment
tttt t””, *Party Politics*, Los Angeles, Vol. 15, pp 29-48.
- Beresser-rrr ii r,, CCBB (999) , uuuuuimm ddd mmmmmooliyy in
Brzzil,, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 33,
No. 2.
- Brr li,, laai,, (8888), “oo Dffiee uuuulimm The Isaiah Berlin Literary
Trust 2013, Retrieved 2017, Dec, 2. PP 1-19, From: <http://berlin.wolf.ox.ac.uk>.
- Cvvvv,, aa rgrtt, (99)) , “Trutt tee ppppl! llll lmmddd tee Tow
eees ff Dmnnrr cey,, *Political Studies*, XLVII, pp 2-16.
- Collier, Ruth Berins, (2001), lllll lmm In N. mnl eer add .. Bll te,, dd,,
International Encyclopedia of the Social and Behavioral Science, 17:
11813–16. New York: Elsevier.
- Dahl, Robert, (1999), *About Democracy*, Translated by Hasan Shaharaki,
Tehran, Shirazeh. [In Persian]
- Daraj, Manouchehr, (1990), *From Zoroastrianism to Khomeini's Religious
Sectarianism in Iran*, England: Ranier. [In Persian]
- Daraj, Manouchehr, (2017), *From Zoroaster to Khomeini (Populism and
Unification in Iran)*, translated by Farrokhzad Farzin Zand, Tehran:
Par Cultural Institute. [In Persian]
- Drrvuuuuu ee rr d,, ()))) “aaassitinn frmmllll ist Revolution to
llamic Rvvl tt inn,, ccessill e tt: <https://pecritique.files.wordpress.com/2021/04/mehrdad-darvishpour-transition-from-populist-to-islamic-revolution.pdf>. [In Persian]
- Dornbusch, Rudiger & Edwards, Sebastian, (1990), *The Macroeconomics
of Populism in Latin America*, Chicago: University of Chicago Press.

- Farati, Abdul Wahab, (2013), *Populism*, Tehran: Young Thought Center. [In Persian]
- Farzanegan, Mohammad Reza, (2009), *Macroeconomic of Populism in Iran*, Munich Personal RePEc Archive, University Library of Munich, Germany.
- HssmmiRffaanjnni, Akrrr, (888), eeee ñññ nn the Dyy ff tee ttttt ton ff the rr ssinntial Dccree nn Aggttt ,, , etrivvdd nn Ott brrr 2,, 2016, Quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- HssmmiRffaanjnni, Akrrr, (99), “eeee hh nn the luuugrr tt ion Dyy nn Aggttt ,, Retrieved on October 25, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- HssmmiRffaanjnni, Akrrr, (0000), eeeee ee to the llll l of Mashhad on Juee ,, retrieved on November 4, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- , ssmmiRffaanjnni, Akrrr, (1111), eeee cch nn tee Dyy ff tee Crr mnyy nn 11 Frrr rrr y,, Retrieved on December 11, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- HssmmiRffaanjnni, Akrrr, (1111), SSeech to the pppple of hhirzz on Arr il 1’’, rtrivvdd nn Nvvemrrr ,, ,, ,, ted frmm the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- t ssmmiRffaanjnni, Akrrr, (3333), eeee cch nn tee Dyy ff tee Crr mnyy nn 00 Frrr ury,, rtrivvdd nn Dccmrrr ,, ,, qttt dd frmmtee site: [https:// www. president. ir/ f a/Archive](https://www.president.ir/fa/Archive). [In Persian]
- Hssmmi, Amm,, ())))) vvvrr mntt uuulimmin Irnn ddd the aeee of llll lmm in a Rggge ff Ovrreess Osss itinn”, vvii lbble in: <https://www.akhbar-rooz.com/108899/1400/01/13/>. [In Persian]
- Jakobson, Mari-Liis, (2012), *Populism in the Baltic States*, Avatud Eesti Fond Open Estonia Foundation.
- Jsss nn, Reert ,, (111), PPlll ist iiii lizt ion: A Nww Thrrr tt iaal Arrr cch to pppll imm, iiii olggiaañ Thrrr y, *American Sociological Association*, Volume. 29, Issue. 2, Pages 75–96.
- Johansson, Andreas, (2016), *Authoritarian Populism Index*, Gothenburg: Timbro.
- Khtt mmi, yyydd aaaa mm,, (7777), pppeehh on ty yyy ff tee uuuuion ff tee Prssieett ill Dccree nn Aggttt 4,, Retrivvdd on aa y ,, ,, citing the site: [https:// www. president. ir/ fa/Archive](https://www.president.ir/fa/Archive) [In Persian]
- Kaatmmi, yyydd aaaa mm,, ())))) pppeehh nn the Igggrr tt inn Dyy nn Aggttt ,, retrieved on May 12, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Khtt mmi, yyydd aaaa mm,, (8888), pppeett t o thl llll l of Zeeennn nn April 1st ,, retrieved on May 19, 2016, quoted from the site:

- <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Kaatmmiy yyy y mmmmm(((((((( ) S S p e e c h on the Day of the Ceremony nn 11 rrrr aary,, retrieved on May 25, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
  - Kttt mmi, yyydd hhh mmm,, ((((( )) eeeee ee to tee Pllll e of Koormnaaad nn 14 Arr il”, retrieved on June 17, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
  - Kaatmmiy yyy y mmmmm(((((((( ) p p p p p n n n r e e Dyy ff trr rrr rr yyy nn 00 rrrr rrr y,, Retrieved on July 24, 2016, citing the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
  - Kiuuuuu, Amir, (6666), vvvviggggg tee Statss ff llll lmm, *Dialogue Cultural and Social Quarterly*, No. 49, pp. 83-88. [In Persian]
  - Kornhauser, W, (1959), *The Politics of Mass Society*, New York Free Press.
  - ”””” ”” tin (2))) , “Amrriaaii mmddd ññññññ. in ttt in Amrric””, translated by F. M. Hashemi, *Chista Monthly*, No. 261, August. [In Persian]
  - Lipsett, Seymour Martin [and colleagues], (2004), *Encyclopedia of Democracy*, Translated by a Group of Translators Under the Supervision of Kamran Fani and Nurullah Moradi, Tehran: Office of Political and International Studies of the Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
  - aa vvvvi,, Hiii , (000), “The vvvrr ff oolll imm tee Cll nss ff Raality,, *Economic Trend*, May, No. 32, from pages 1 to 10. [In Persian]
  - Muller, Jan Werner, (2016), *What is Populism?* Translated by Babak Vahedi, Tehran: Bidgol Publishing. [In Persian]
  - aaaaa aa,, (3333), “yyy Greeee aail””, *Journal of Democracy*, Vol. 24, No. 2.
  - Rrrrr t K,,, , tvvnn A, (5555), dddd rssiigg cc mmmmm llll lmm in eeeee ee *Council on Foreign Relations*, Center for Geoeconomic Studies.
  - Rokkan S. & Urbwin, (1973), *Bulding State and Nation*, Berekly: Hills
  - Riiaiii i Hssaa,, (3333), eeeee ee nn the Dyy ff tee cccc tt inn ff the eeesinntill Derree nn Augttt ””. retrieved on July 31, 2016, quoted from the site: [https:// www. president. ir/ fa/ Archive](https://www.president.ir/fa/Archive). [In Persian]
  - Rnnnnn Hss,, (00)) , eeeee ee on tee Iggggr tt inn Dyy nn Augttt ””, Retrieved on July 26, 2016, Quoted from the Site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
  - Rouhani, Hassan, (111), eeeee ee to tee Pllll e ff Zeeennn Dyy nn Arr il ””” , etrivdd nn Aggtt ””” ootdd frmm tee site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]

- Rnnnmn Hssaa,, (5555), eeeee ee nn tee Dyy ff tee Cermnyyy nn 11 rrrr aary.. Retrieved on August 31, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Rhhhiiii , Hsss,, (111), eeeee ch to the oooll e of Gilnn Dyy nn Arr il ,, Retrieved on August 24, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- , nnnnmn Hssaa,, (7777), eeeee ee nn tee Dyy ff tee Cermnyyy nn 00 rrrr aary,, Retrieved on August 16, 2016, quoted from the site: <https://www.president.ir/fa/Archive>. [In Persian]
- Sarzaem, Ali, (2016), *Iranian Populism*, Tehran: Kargaden Publishing. [In Persian]
- Strinati, Dominic, (2001), *Introduction to Popular Culture Theories*, Translated by Masoumeh Jamshidi, Tehran: Game Nou, Second Edition. [In Persian]
- Taggart, Paul (2002), *Populism*, Translated by Hasan Mortazavi, Tehran: Ashian Publishing House. [In Persian]
- Tilly, Charles, (1978), *From Mobilization to Revolution*, California: McGraw-Hill.
- Torres, Vladimir, (2006), *The Impact of Populism on Social, Political, and Economic Development in the Hemisphere*, Policy Paper Document Politique, Retrieve, Ottawa: Focal.
- Zibakalam, Sadeq; Soltanifar, Mohammad & Mirzakhani, Ani, (2017), *Impact of Populism on the Development of Communication Culture Quarterly*, Vol. 1, No. 1, pp. 35-53. [In Persian]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: قادری، هاشم، دلاوری، ابوالفضل و گل محمدی، احمد، (۱۴۰۲)، «پوپولیسم و سیاست در ایران پس از انقلاب؛ تحلیل محتوای گفتارهای رؤسای جمهور از ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۵»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۱۲(۴۴)، ۵۸-۹. doi: 10.22054/QPSS.2022.66333.3002

Quarterly of Political Strategic Studies © 2013 by Allameh Tabataba'i University Press is licensed under CC BY-NC-SA 4.0.